

Засновник: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Видається з 01.01.1998 р. Виходить двічі на місяць. **Головний редактор:** Т. Гранчак, д-р наук із соц. комунікацій, ст. наук. співроб., заввідділу політологічного аналізу. **Редакційна колегія:** Л. Чуприна, заввідділу оперативної інформації, Т. Дубас, заввідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів. Комп'ютерний дизайн: Г. Булахова.

Адреса редакції: НБУВ, просп. 40-річчя Жовтня, 3, Київ, 03039, Україна. Тел. (044)524-25-48, (044)525-61-03. E-mail: siaz2004@ukr.net, www.nbuv.gov.ua. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 5358 від 03.08.2001 р.

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

№ 12

ЗМІСТ

Коротко про головне

Зустріч Президента України П. Порошенка з делегацією сенаторів США

Аналітика

Тарасенко Н.

Перспективи українсько-польських відносин у контексті діяльності новообраного президента Польщі А. Дуди

Економічний ракурс

Кулицький С.

**Грошовий обіг і розвиток фінансово-економічної ситуації в Україні
(Закінчення)**

Партійна позиція

Потіха А.

Перспективи участі партії «Самопоміч» у майбутніх виборах до місцевих органів влади

В об'єктиві – регіон

Якименко Ю.

Перспективи проведення місцевих виборів в Харківці в оцінках політиків и експертів

Наука – суспільству

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти

Діяльність науково-дослідних установ

Аерокосмічна і авіаційна галузі

Здобутки української археології

Практичні впровадження науково-дослідних і проектно-технічних напрацювань

Енергоощадні технології

Відновлювані джерела енергії

Інформаційно-комунікаційні технології

Освіта та кадрове забезпечення в Україні

Проблеми інформатизації

Пальчук В.

Бібліотека в забезпеченні розвитку електронних інформаційних комунікацій між суб'єктами електронного урядування

Коротко про головне

Зустріч Президента України П. Порошенка з делегацією сенаторів США

Президент П. Порошенко провів зустріч з делегацією сенаторів США на чолі з Д. Маккейном.

Президент України поінформував сенаторів про останню ситуацію на Донбасі, відзначивши ескалацію й недотримання Росією та бойовиками мінських домовленостей.

Президент подякував за сильну позицію США та підтримку України в складні часи, зокрема відзначив важливість спільних українсько-американських навчань.

Глава держави також привітав законопроект, ухвалений сенатом США щодо американського оборонного бюджету, який є символічною демонстрацією не тільки фінансової підтримки України. «Це не лише фінансова, економічна допомога, але і підтримка нашої безпеки», – підкреслив П. Порошенко.

Сенатор Д. Маккейн повідомив, що відвідує Україну, щоб засвідчити підтримку її незалежності, суверенітету та територіальної цілісності.

У зустрічі також взяли участь сенатори Д. Баррассо та Т. Коттон. З української сторони були присутні секретар Ради національної безпеки і оборони О. Турчинов, міністр закордонних справ П. Клімкін, заступники глави Адміністрації Президента України В. Чалий і А. Таранов (*Офіційне інтернет-представництво Президента України (<http://www.president.gov.ua>). – 2015. – 22.06*).

Аналітика

Н. Тарасенко, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Перспективи українсько-польських відносин у контексті діяльності новообраного президента Польщі А. Дуди

24 травня в Польщі відбулися президентські вибори, перемогу на яких здобув представник консервативної партії «Право і справедливість» А. Дуда. У другому турі за нього проголосувало 51,55 % поляків, тоді як за діючого на той час президента Б. Коморовського – 48,45 %. Явка на виборах у Польщі становила 55,34 %.

А. Дуда буде одним з наймолодших президентів Польщі – нещодавно йому виповнилося 43 роки. Молодшим від нього на момент обрання главою Польської держави був лише А. Квасневський у 1995 р., йому тоді виповнився 41.

Новообраний президент Польщі походить з родини науковців – його батьки є професорами технічних і хімічних наук. Дитинство й молодість майбутнього політика минули в Кракові. А. Дуда закінчив юридичний факультет найстарішого в Польщі Ягеллонського університету, у 2005 р. захистив докторську дисертацію і викладав право в цьому ж університеті.

Політичну кар'єру в партії «Право і справедливість» А. Дуда розпочав у 2005 р. Уже через рік він став заступником міністра юстиції Польщі в уряді, очолюваному Я. Качинським. Протягом 2007–2010 рр. А. Дуда був держсекретарем у канцелярії президента Л. Качинського, після загибелі якого в смоленській авіакатастрофі подав у відставку. Він вважає Л. Качинського своїм учителем, який залишив «велику незавершену справу».

У 2010 р. А. Дуда балотувався на посаду мера Кракова, але зайняв лише третє місце з результатом 22 %. З 2011 р. А. Дуда був депутатом польського Сейму, а на сьогодні є депутатом Європейського парламенту (ЄП) від «Права і справедливості». В ЄП А. Дуда працює у Юридичному комітеті та Комітеті внутрішнього ринку й охорони споживачів.

Кандидатура А. Дуди на посаду президента Польщі була обрана конвентом «Права і справедливості» (замість глави партії Я. Качинського, який протягом останніх років мав значний негативний рейтинг під час соціопитувань). Експерти спочатку прогнозували, що А. Дуда потрібний Я. Качинському лише для того, щоб підготувати ґрунт для парламентських виборів, які відбудуться восени. До середини березня соціопитування показували, що Б. Коморовський здобуде перемогу вже в першому турі. Утім, вдалий вибір піарників, активна кампанія у соціальних мережах, динамічний графік зустрічей з виборцями та загальна втома польського суспільства від правлячої Громадянської платформи допомогли А. Дуді перемогти.

Варто зауважити, що до останнього часу А. Дуда меншою мірою був самостійним політиком, а більшою – членом команди партії «Право і справедливість» на чолі з Я. Качинським, яка його й привела до перемоги. «Право і справедливість» – націонал-консервативна, євроскептична націоналістична партія. Ідеологічно цю польську партію вважають схожою на угорський «Фідес», британських торі та чеських консерваторів. До речі, Я. Качинський раніше зізнавався, що захоплюється політикою В. Орбана. Разом з тим «Право і справедливість» називають проамериканською, прихильною до політики Республіканської партії США. І у випадку перемоги останньої на президентських виборах у 2016 р. саме республіканці зможуть достатньо легко змобілізувати А. Дуду та його команду до жорстких дій в українському напрямі. Приблизним аналогом цієї партії в українському варіанті можна вважати ВО «Свобода».

«Право і справедливість» займає жорстку антиросійську позицію, на відміну від партії «Громадянська платформа», яка підтримує Б. Коморовського

та займає досить ліберальну позицію стосовно Росії. «Право і справедливість» досі звинувачує російські спецслужби в смерті президента Л. Качинського в авіакатастрофі поблизу Смоленська.

Важливо сказати, що переважна частина керівників партії крайньо негативно ставиться до теми УПА і виявляє цей негатив у підтримці всіх рішень Сейму, у яких ОУН та УПА були показані як «мародери та вбивці». Разом з тим у цій партії є частина політиків, які стримані в оцінках українського визвольного руху, але їх меншість.

Зміна політичного керівництва Польщі, яка займає одне з ключових місць серед країн, що підтримують українські євроінтеграційні процеси та сприяють відстоюванню інтересів Української держави на міжнародній арені, стала активно обговорюваною темою в експертному середовищі обох країн. Оцінки та дискусії переважно зосереджені навколо перспектив українсько-польських відносин за нового президента Польщі.

В Україні багато хто сприйняв перемогу А. Дуди з ентузіазмом, відзначаючи більш жорстку, ніж у Б. Коморовського, риторику на адресу Росії. Під час своєї виборчої кампанії А. Дуда кілька разів говорив про необхідність польської підтримки для України та засуджував російську агресію. Зокрема, з його уст пролунали слова гострої критики на адресу російської влади.

«Мені здається, – говорив політик, – що сучасна Росія не має нічого спільного з демократією. Це підтверджують щоденні порушення російської Конституції. Така проблема є не тільки у внутрішній російській політиці, але й зовнішній. Це перша європейська держава, яка здійснила військове втручання у справи іншої незалежної європейської держави, захопивши частину її території».

А. Дуда також говорив про свою незгоду з думкою про те, що начебто з Росією потрібно домовлятися, незважаючи на її дії. «Я з великим занепокоєнням ставлюся до думки про те, що з Росією потрібно домовлятися за будь-яку ціну. Хочу наголосити, що нема таких економічних інтересів, які стали б підставою для того, щоб ми – чесні люди – продали Україну. Зараз не можна погоджуватися з тим, щоб Росія ковтала Україну по шматочках. Ми несемо відповідальність за інтеграцію європейських держав і цілісність кордонів. Зупинка цього процесу стане успіхом Європи. Згода на гнилий компроміс буде її поразкою», – зазначив в одній із своїх промов А. Дуда.

Під час передвиборної кампанії політик також висловлювався за посилення підтримки України, у тому числі за рахунок можливого надання військової допомоги та введення на Донбас польських миротворців. Утім, під час теледебатів перед другим туром виборів він пом'якшив цю позицію та уточнив, що мав на увазі лише те, що це питання суто в компетенції НАТО.

Українські експерти, аналізуючи, чи зміниться політика Польщі стосовно України з приходом до влади нового президента, зазначають, що передвиборна риторика кандидатів у президенти часто відрізняється від майбутньої реальної політики, тому важливіше оцінювати, яку позицію займе А. Дуда, коли приступить до виконання своїх повноважень. «Не потрібно робити принципових висновків із заяв А. Дуди перед виборами. Він говорив,

наприклад, що Польща повинна поставляти Україні летальну зброю. Він сказав це перед першим туром, потім він свої слова пом'якшив. Передвиборні заяви – це заяви для електорату, а не реальні орієнтири політики. Висновки треба робити з вчинків», – зауважив політолог, голова Центру прикладних політичних досліджень «Пента» В. Фесенко.

Фонд «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучеріва провів експрес-опитування серед польських та українських експертів, щоб виявити, які основні сюрпризи, несподіванки та особливості несуть результати польських президентських виборів, а також те, чи залишиться Польща таким самим сильним адвокатом України на міжнародній арені.

Презентуючи результати дослідження під час дискусії «Польща після виборів: наслідки для України», директор Фонду «Демократичні ініціативи» І. Бекешкіна зазначила: «Польським виборам було невідповідно присвячено надзвичайну увагу в Україні, адже Україна потребує не просто партнерів, вона потребує друзів. Фонд опитав експертів з Польщі і порівняв їхні відповіді з відповідями експертів з України. Результати цього експрес-опитування засвідчили, що політика Варшави щодо України за часів нового президента А. Дуди не зміниться. І українські, й польські експерти одноставні в цій думці. І це, звичайно, дуже позитивний факт».

Водночас соціолог зауважила, що якщо більшість українських експертів не очікують змін польської зовнішньої політики на російському напрямі, то думки польських експертів з цього питання розділилися приблизно навпіл: одні очікують змін, інші ні. Ті польські експерти, які очікують змін, вважають, що позиція Польщі стосовно РФ може бути значно більш жорсткою, менш залежною від Берліна і більше орієнтованою на США.

За словами політолога В. Фесенка, відносини Польщі з іншими країнами визначаються не особливостями особистостей президентів або приналежністю їх до певної партії. Між провідними політичними силами Польщі існує консенсус з приводу стратегічного характеру українсько-польських відносин, підтримки Польщею євроінтеграційних прагнень України, тому ніяких змін у цьому плані не відбудеться. Можуть бути якісь стилістичні відмінності, припускає політолог, але загалом налагодження особистих контактів між новим президентом Польщі та Президентом України, враховуючи відкритість і динамічність П. Порошенка, відбудеться досить швидко.

Політтехнолог і директор консалтингової компанії Berta Communications Т. Березовець також вважає, що перемога на президентських виборах А. Дуди мало що змінить у політиці Польщі щодо України. Як соратник загиблого Л. Качинського А. Дуда просто зобов'язаний буде вести жорстку антиросійську політику та ще більше спиратися на підтримку США, зазначає експерт.

За словами экс-дипломата й голови фонду «Майдан закордонних справ» Б. Яременка, «війна, страх поляків перед агресивністю Росії дають підстави думати, що інтереси Польщі і України в зовнішній політиці збігаються. Також Польща, багато років поспіль добросовісно і наполегливо виконуючи роль адвоката України, потрапила в зовнішньополітичну парадигму, вийти з якої без втрат буде важко. Тому багато залежатиме від української влади».

Б. Яременко вбачає залежність українсько-польських відносин від того, наскільки українська влада зможе ангажувати нового президента Польщі в українсько-польський діалог, запропонувати йому якийсь цікавий порядок денний. Передвиборна риторика А. Дуди не дає підстав сподіватися на якісь стрімкі зміни, каже експерт, але, звичайно, корективи можуть бути. Вони випливають з того, що новий президент з іншого політичного середовища, відмінного від діючого глави держави, він молодший. Усе це буде його стимулювати до пошуку своєї лінії і свого обличчя в зовнішній політиці.

«Має бути розроблений міні-план активного залучення нового президента до діалогу й співробітництва. Ясно, якщо запрошуватимуть, наш Президент обов'язково має бути на інавгурації польського лідера. Але цього мало. Треба швидко вивчити особисті політичні пріоритети нового президента та знайти спосіб поєднати їх з графіком українсько-польського політичного діалогу. Бажано не дати шансу новообраному лідеру братнього народу відчувати, що інтереси Польщі та України такі вже відмінні», – радить експерт.

Український дипломат, экс-посол України в Польщі (2010–2014 рр.) М. Мальський наголошує, що подальші відносини України та Польщі визначатимуться рамками стратегічного партнерства, що існують між країнами. «Зовнішня політика Польщі концептуально є дуже стабільною. Між Україною та Польщею існує стратегічне партнерство, яке мало залежить від зміни керівництва в країнах. І президент Коморовський, і А. Дуда постійно заявляли про свою підтримку України. Протягом свого президентства Коморовський зробив дуже багато, щоб відстоювати інтереси України, для того щоб просувати нашу країну в Європейський Союз. Польські дипломати весь час демонстрували, що Україна є надійним, стабільним і стратегічним партнером Польщі», – підкреслив М. Мальський.

Голова Фонду польсько-української співпраці РАУСІ Я. Пекло також прогнозує збереження новим президентом Польщі дотеперішнього курсу щодо України. «У Польщі панує політична згода між партіями, які до цього часу перебували при владі, щодо українського питання. Для них Україна є важливим союзником, країною, яку слід підтримувати на шляху до євроінтеграції. Україна і надалі залишатиметься дуже важливим елементом східної політики вже у новій канцелярії новообраного президента, і тут я не очікую якихось особливих змін», – заявив Я. Пекло.

Експерт Інституту міжнародних відносин Варшавського університету А. Шептицький виокремив два моменти, які можуть позитивно вплинути на відносини України та Польщі, серед яких те, що А. Дуда був прихильником загиблого в авіакатастрофі президента Л. Качинського, який проводив активну проукраїнську політику. Крім того, на думку експерта, А. Дуда може вести більш активну політику в контексті України, на відміну від партії «Громадянська платформа».

Водночас політичний аналітик Фонду «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучеріва М. Золкіна зазначила, що для України сьогодні надзвичайно важливим є не лише те, як вплине обрання нового президента Польщі на двосторонні відносини з Україною, а й те, як це позначиться на позиції

Польської держави в межах Євросоюзу. «Для Євросоюзу зараз щодо українського питання як ніколи важлива єдність, – пояснює свою думку аналітик. – Важлива ця єдність щодо українського питання і для самої України. Однак багато в чому вона забезпечується за рахунок консенсусу, який насправді є результатом дуже складних політичних переговорів. У цьому сенсі, починаючи з 2007 р., дуже важливо було, що між умовно старими й умовно новими країнами-членами ЄС налагодилася достатньо конструктивна співпраця, яка багато в чому була одним з трендів політики правлячої досі в Польщі «Громадянської платформи». Водночас «Право і справедливість», яку представляє новообраний президент Польщі А. Дуда, багато в чому є євроскептичною партією, яка наполягає на більш жорсткій політиці Польщі в рамках інтеграційного об'єднання Євросоюзу». М. Золкіна висловила припущення, що цей євроскептицизм може позначитися на політиці Польщі в межах ЄС, можливі й несподіванки по лінії політичних відносин Варшава – Берлін.

Натомість заступник директора Інституту світової політики К. Зарембо вважає, що євроскептицизм партії А. Дуди не варто переоцінювати. Експерт зазначила, що новий польський президент А. Дуда справді належить до партії, яка характеризується певним європейським скептицизмом, зокрема у своїх передвиборних заявах він говорив про переформатування відносин з Німеччиною, виведення на новий рівень відносин із США, а відтак покладення краю ставленню до Польщі як до держави другого сорту. Водночас, каже експерт, слід пам'ятати, що польський президент, хоч і є представником Польщі на міжнародній арені, усе ж таки має лише представницькі функції, і говорити про зміну зовнішньої політики Польщі можна буде тільки після парламентських виборів, які відбудуться восени.

К. Зарембо також зазначила, що тим часом, коли в Польщі спостерігаються певні відчуття проблем у прагматичних відносинах з Німеччиною, у самій Німеччині таких відчуттів не проглядається. Про це говорить вітальна телеграма А. Меркель новому президентові Польщі, у якій вона зазначила, що «ніколи польсько-німецькі відносини не були такими позитивними і динамічними, як тепер». У посланні А. Меркель також згадала про «невимірні німецькі злочини» часів Другої світової війни. Польська преса оцінила це як очевидний реверанс у бік історичної чутливості польських правих. До того ж найвпливовіші німецькі видання *Frankfurter Allgemeine Zeitung* і *Die Welt* опублікували матеріали, які загалом позитивно оцінюють перспективи польсько-німецького співробітництва за президентства А. Дуди – мовляв, спільних інтересів достатньо.

Щодо можливих вимірів співпраці з Україною, то, на думку К. Зарембо, найбільш цікавим моментом буде те, хто в Польщі стане новим спікером по Україні. «Якщо досі таким обличчям був саме Б. Коморовський, – каже експерт, – то зараз, за кілька місяців до парламентських виборів, цікаво буде подивитись, чи займе його місце Дуда як ключовий переговорник з Україною... По-друге, з усіх можливих форматів, які зараз є, у міжнародному вимірі з Україною Польщу дуже цікавить “нормандський формат”. Саме на нього

посилався Дуда і представники “Права і справедливості”, коли говорили про другосортність Польської держави. Польський політикун сприймає досить ображено те, що Польща, головний адвокат східної політики в ЄС, виявилася виключеною з цього миротворчого формату. І невідомо, чи буде Польща взагалі намагатися потрапити у цей формат, але виключення її з “нормандського формату” не можна скидати з уваги», – констатувала К. Зарембо.

Як одностайно твердять експерти, засадничих змін у польській внутрішній і зовнішній політиці не варто очікувати й з огляду на рівень повноважень президента в польській політичній системі. За польською Конституцією обов’язки президента охоплюють передусім сферу зовнішньої та оборонної політики (президент є представником держави на міжнародній арені і верховним головнокомандувачем польської армії), тоді як економіка й соціальна політика є виключною компетенцією уряду. Крім того, посада президента в Польщі є церемоніальною, ключові рішення в усіх сферах політики залишаються за урядом. Тому остаточні прогнози для майбутнього українсько-польських відносин можна буде сформулювати восени, після парламентських виборів і призначення нового прем’єра. Поки ж уряд і парламент залишаються в руках протилежної А. Дуді партії «Громадянська платформа».

На думку А. Шептицького, до запланованих на осінь парламентських виборів у Польщі не варто очікувати якихось кардинальних чи контроверсійних рішень нового президента. «Багато речей стануть зрозумілими лише у жовтні, бо тоді стане відомо, яким буде новий уряд, і тоді ми познайомимось із справжнім Дудою, а не учасником виборчої кампанії», – сказав експерт.

А. Шептицький звертає увагу на певний парадокс польського політичного життя, який може впливати на ставлення Варшави до українських проблем. Якщо на вересневих парламентських виборах перемаже опозиційна партія «Право і справедливість», каже він, то виступи президента А. Дуди в українських питаннях будуть відносно поміркованими. Натомість, якщо при владі залишатиметься теперішня партія «Громадянська платформа», президент Польщі може робити гостріші заяви, ніж ті, які робитиме уряд. Мовляв, таким чином він показуватиме свою незгоду з політикою уряду, сформованого його політичними опонентами.

Крім того, за словами президента Поліського фонду міжнародних та регіональних досліджень Г. Максак, «поки дуже складно зрозуміти, чи буде А. Дуда самостійним політиком. Адже всі говорять, що він є креатурою Я. Качинського, який є лідером партії “Право і справедливість”. Чи буде він спроможний генерувати окрему політику, тобто бути “головою” країни, чи все-таки буде просто “обличчям”, котре використовуватиме більш потужний в своєму впливові Я. Качинський, покаже час», – розмірковує експерт.

Друге, що треба буде побачити, каже Г. Максак, чи буде цей президент з «портфелем», чи залишатиметься все ж «весільним генералом». Адже у виборчому штабі «Права і справедливості» вже заявили, що лідер партії Я. Качинський претендує на прем’єрське крісло, а також дали зрозуміти, хто в

партії головний. «Дуда став президентом завдяки політичному генію Я. Качинському», – прокоментувала голова виборчого штабу А. Дуди Б. Шидло.

Показово, що в перший день у статусі новообраного президента А. Дуда відвідав могилу экс-президента Л. Качинського на Вавелі в Кракові, підкреслюючи, що саме йому завдячує тим, «де він зараз є і ким він є». Це дає підстави стверджувати, що А. Дуда дотримуватиметься лінії, яку сповідував під час свого президентства Л. Качинський.

З огляду на це, експерти не виключають певних негативних моментів у польській політиці щодо України. Вони можуть бути пов'язані з різним баченням у двох країнах історичних подій, зокрема Волинської трагедії 1940-х років. У Польщі створено міцний стереотип щодо відповідальності за трагічні події виключно української сторони. При цьому в Польщі схильні розглядати події на Волині виключно як один окремий, вирваний з історичного контексту процес знищення польського населення. Українці говорять про ширший історичний період, від 1930-х років, коли почалися масові репресії проти українського населення на підконтрольній Польщі території України.

Слід зазначити, що тема УПА перебуває на порядку денному в українсько-польських відносинах уже давно. Принципового компромісу було досягнуто при А. Квасневському і Л. Кучмі, коли і польський, і український президенти заявили відому формулу: «Прощаємо і просимо прощення».

Тим часом суперечності щодо подій на Волині в 30–40-ві роки минулого сторіття неодноразово використовувалися зовнішніми силами як проти інтересів Польщі, так і проти інтересів України. Зокрема, радикальні проросійські організації в Україні неодноразово використовували тему Волинської трагедії для нагнітання антиукраїнських настроїв. У липні 2013 р. з нагоди 70-х роковин трагедії відбулася велика театралізована постановка від Партії регіонів і деяких польських проросійських істориків, де українців показали перед світом як убивць, що винищували мирне населення. Цією подією активно скористалася російська пропаганда. І саме тоді консервативна «Право і справедливість», на відміну від ліберальної «Громадянської платформи», активно сприяла роздмухуванню антиукраїнської істерії, вимагаючи назвати події на Волині геноцидом польської нації. Опосередковано цю саму подію використали для нагнітання антиукраїнських та антипольських настроїв німецькі кінематографісти, які 2013 р. випустили на екрани фільм «Наші матері, наші батьки», знятий центральним німецьким телебаченням. У фільмі саме на українців і поляків спробували перекласти відповідальність за голокост. Натомість німецьких солдатів представили рятівниками євреїв. Цей фільм також активно використовувала російська пропаганда.

Отже, різнобачення історичних подій і можливі спроби А. Дуди та його політичної сили заgravати з певною частиною польського радикального електорату напередодні парламентських виборів у Польщі, що відбудуться вже восени 2015 р., можуть спровокувати новий виток інформаційної війни проти України – як з боку Росії, так і з боку Німеччини.

Утім, на думку експертів, позитивний сценарій можливий, якщо обидві сторони спробують знайти порозуміння щодо власної історії, а теперішні загрози переважатимуть «історичний популізм». У цьому разі й Польща, й Україна більше концентруватимуться на подіях сьогодення й позитивних моментах історії для обґрунтування українсько-польського союзу. Такі події відбувалися навіть після тривалої війни між українським і польським підпіллям. Упродовж 1945–1947 рр. УПА і представники Армії Крайової зуміли домовитися й спільно воювали проти комуністичної влади.

Як стверджує Б. Яременко, польська політика за останні десятиліття дуже змінилася. Навіть при тому, що люди здатні займати чітку позицію, вони не ведуть себе категорично. З огляду на це, особливої небезпеки в поверненні питання УПА до порядку денного двосторонніх зустрічей чи переговорів президентів немає. Назвати це причиною тектонічних змін у зовнішній політиці, на думку Б. Яременка, не можна.

Таким чином, якщо в політиці новообраного президента Польщі на перше місце вийдуть інтереси сьогодення, тоді слід очікувати посилення українсько-польської співпраці й у напрямі європейської інтеграції, і в напрямі протидії російській агресії.

Зважаючи на передвиборні заяви А. Дуди та його партійну приналежність, украї насторожено поставилися до його перемоги в Росії. У різних інтерпретаціях російські ЗМІ напередодні польських виборів писали, що президентство А. Дуди – не найкращий варіант для РФ, що він є «патентованим русофобом» тощо. Його прихід до влади, заявив в ефірі LifeNews директор Європейського центру геополітичного аналізу М. Піскорський, ще більше погіршить взаємини між країнами: «У Польщі зміниться риторика по відношенню до Росії, враховуючи заяви А. Дуди, який закликав до прямого збройного втручання в український конфлікт, до створення нових американських баз на території Польщі. Ми можемо очікувати, що риторика нового президента стане ще більш антиросійською, ніж у Коморовського».

На цьому тлі досить дивним виглядає той факт, що президент РФ В. Путін привітав А. Дуду з обранням ще до оголошення результатів виборів. За інформацією прес-служби Кремля, «у вітальній телеграмі глава Російської держави висловив упевненість у тому, що вибудовування конструктивних відносин між Росією і Польщею, що ґрунтуються на принципах справжнього добросусідства та взаємної поваги інтересів, сприяло б зміцненню безпеки і стабільності в Європі». Також В. Путін побажав А. Дуді успіхів у державній діяльності.

Як припускає оглядач польської газети для українців «Наш вибір», незважаючи на різку позицію А. Дуди щодо сучасної влади в Росії, певний час у Москві радітимуть його президентству. «У Польщі є таке визначення, як “польсько-польська війна”. Під цим терміном розуміють політичне протистояння між двома впливовими партіями – “Громадянська платформа” та “Право і справедливість”, яке ввійшло в активну фазу у другій половині 2000-х. Саме тоді склалася ситуація, коли президентом був представник “Права і справедливості” Л. Качинський, а прем’єром у 2007 р. було обрано Д. Туска з

“Громадянської платформи”. Таке внутрішнє протистояння не сприятиме злагодженим діям польської влади на міжнародній арені, чим, звісно, користуватиметься Москва», – зазначає польське видання.

На думку виконавчого директора Фонду українсько-польської співпраці (PAUCI) Я. Пекло, «Москва дуже хоче зробити якийсь жест у напрямі Варшави в розрахунку, що їй вдасться вплинути на внутрішню політику Польщі перед виборами. Крім того, це вписується у нову політику Росії щодо Заходу, де Москва нібито хоче миру, не хоче жодних конфліктів з Європою», – підкреслив експерт. Він додав, що Кремль робить це з огляду на наближення терміну прийняття рішення у ЄС щодо можливого подовження санкцій проти Росії.

На його переконання, це може бути елементом ширшого плану Москви показати фальшиве обличчя «голуба миру». «Але не думаю, що Дуда дасть себе обдурити», – констатував Я. Пекло.

Для Москви президентство А. Дуди може мати як позитивні, так і негативні наслідки, стверджує заступниця директора Інституту світової політики К. Зарембо у статті для «Дзеркала тижня». З одного боку, обіцяна А. Дудою політика щодо НАТО є неприйнятною для Кремля. З іншого – протягом передвиборної кампанії А. Дуда здебільшого уникав різких заяв щодо Росії і не спекулював на темі авіакатастрофи під Смоленськом. Крім того, потенційна ізоляваність Польщі у ЄС гратиме на руку Кремлю.

Голова Міжнародного комітету Ради федерації К. Косачов на своїй сторінці у Facebook негативно оцінив перспективу російсько-польських відносин за такого лідера, як А. Дуда. Водночас він висловив думку, що польське суспільство налаштоване на нормалізацію відносин з Росією і згадав передвиборні теледебати, під час яких А. Дуда заявив: «В інтересах Польщі – якнайшвидше завершення конфлікту в Україні і заспокоєння ситуації як у Росії, так і у відносинах з Росією, не лише з погляду безпеки, а й для відновлення товарообміну й в інтересах польських селян».

В офіційному Києві результати польських виборів сприйняли стримано. На відміну від президентів РФ і Німеччини, Президент України П. Порошенко не поспішав вітати А. Дуду з обранням. Заступник глави Адміністрації Президента В. Чалий в ефірі телеканалу «Інтер» сказав, що для України було б «прагматичніше» продовжити діалог з Б. Коморовським, який добре розуміється на українських політичних нюансах. Разом з тим він наголосив, що польсько-українські відносини «мають реальні підстави розвиватися незалежно від того, хто буде на посаді президента».

Анонсована зустріч між П. Порошенком і А. Дудою під час візиту українського Президента до Варшави не відбулася. Спочатку в штабі А. Дуди послалися на його завантаженість, а згодом і сам візит було скасовано. А. Шептицький вважає, що це недобрий початок відносин між президентами двох держав. Водночас Я. Пекло не вбачає у скасуванні зустрічі нічого драматичного. На його думку, А. Дуда може бути просто неготовий до зустрічей такого рівня.

Водночас польські ЗМІ розкритикували А. Дуду за змарнований шанс зустрічі з П. Порошенком. Зокрема, Gazeta Wyborcza не схвалює кроку свого

президента. «Порошенко не є якимось президентом, від якого можна відмахнутися. Це сусід, в якому Польща дуже зацікавлена. Парламентські формальності могли б почекати», – пишуть журналісти. Крім того, вони зазначають, що зустріч, яка не відбулася, обговорюється російськими ЗМІ. Зокрема, голова Комітету Держдуми РФ у закордонних справах О. Пушков заявив, що новообраний польський президент не зустрівся з П. Порошенком, бо, «на відміну від попередника, не є прихильником ОУН-УПА». При цьому в газеті пишуть, що хоча К. Щерський, який у майбутньому може стати наступним міністром закордонних справ, заявив, що росіяни маніпулюють фактами й зустріч не відбулася з організаційних причин, «про наслідки треба думати раніше».

«Зрозуміло, що Дуда і Порошенко рано чи пізно зустрінуться. Однак ця співпраця могла початися вчора, Дуда міг надіслати сигнал усьому світу, що Україна настільки важлива для нього, як і для будь-якого польського президента. Ця можливість була змарнована, і це дуже погано» – підсумували у виданні.

Узагалі, важко прогнозувати, яким буде президентство А. Дуди без оприлюднення прізвищ ключових осіб його канцелярії, перших його заяв з міжнародної тематики й перших закордонних візитів. У Польщі традиційно люблять робити ставки: яку столицю першою для закордонного візиту обере президент. Б. Коморовський свого часу для перших візитів обрав Литву, а також Брюссель, Німеччину та Францію. Навряд чи А. Дуда, враховуючи євроскептицизм рідної партії, обере схожий порядок, припускають експерти. Більш вірогідним виглядає припущення, що першими він спробує відвідати Вашингтон і Лондон, або якусь із сусідніх країн, наприклад Чехію чи Словаччину. Утім, варіант України теж не можна «скидати з порядку денного».

Загалом, попри можливі зміни в польській внутрішній та зовнішній політиці, з новим президентом А. Дудою Польща й далі залишатиметься союзником і партнером України. У цьому висновку одностайні українські та польські експерти. А. Дуда складе присягу і вступить на посаду 6 серпня. Восени відбудуться парламентські вибори, на яких, як очікують, переможе «Право і справедливість», а «Громадянська платформа» перейде в опозицію. Але до виборів А. Дуда буде змушений працювати з урядом від «Громадянської платформи», яка нині має парламентську більшість, на чолі з Є. Копач, яка вже висловила готовність до співпраці з новим президентом.

Разом з тим відносини Польщі та України багато в чому залежатимуть від Києва. За словами журналіста Польського радіо І. Ісаєва, «поки що середній польський виборець сприймає Україну як невідому чорну діру між Польщею і Росією. І йому не показують, що там відбуваються якісь зміни або хоча б генеральне прибирання. Пасивність української влади дуже погано впливатиме на формування ставлення польської влади до України» *(Матеріал підготовлено з використанням інформації таких джерел:*
<http://www.radiosvoboda.org/content/article/27034786.html>;
<http://www.radiosvoboda.org/content/article/27034786.html>;
<http://www.dif.org.ua/ua/events/jkjejioeioejfj.htm>; [13](http://naszwybir.pl/novij-</p></div><div data-bbox=)

*prezident-polshhi-ta-ukrayina; http://gazeta.dt.ua/international/peremoga-andzheya-dudi-hto-naspravdi-vigrav_.html; http://gazeta.ua/articles/politics/_v-razi-peremogi-dudi-pidtrimka-ukrayini-mozhe-poslabitis-polskij-politolog-pro-vibori/625632?mobile=true; <http://uainfo.org/blognews/1432562428-shcho-znachit-dlya-ukrayini-peremoga-novoobranogo-prezidenta.html>;
<https://www.facebook.com/taras.berezovets/posts/1080706795292655?pnref=story>
https://www.facebook.com/bohdan.yaremenko/posts/940667695997353?notif_t=notify_me; <http://apostrophe.com.ua/article/world/europe/2015-05-25/rusofob-i-drug-chego-ukraine-jdat-ot-novogo-prezidenta-polshi/1759>;
<http://www.newsru.ua/press/26may2015/dadudidadudai.html>;
<http://tsn.ua/politika/polski-zmi-rozkritikuvali-novoobranogo-prezidenta-zaskasuvannya-zustrichi-z-poroshenkom-429974.html>;
<http://tsn.ua/politika/peremoga-dudi-na-viborah-prezidenta-polschi-mozhe-butiyak-negativnoyu-tak-i-pozitivnoyu-dlya-ukrayini-ekspert-429224.html>;
<http://www.eurointegration.com.ua/news/2015/05/25/7034108>;
<http://naszwybir.pl/novij-prezident-polshhi-ta-ukrayina>;
<https://twitter.com/PavloKlimkin/status/602770289156579328>;
<http://03656.com.ua/noviy-prezident-polshhi-chi-budut-zmini-shhodo-ukrayini>;
<http://vysnovky.com/wtf/1413-novii-prezident-polshchi-zagrozi-i-perevagi-dlya-ukrajini>;
<http://www.umoloda.kiev.ua/number/2657/186/93325>;
http://24tv.ua/news/showNews.do?ne_varto_dumati_shho_noviy_prezident_polshhi_bude_antiputinskim_ekspert&objectId=578352&tag=aktualne_intervyu;
http://gordonua.com/day_question/ukraino-polskie-otnosheniya.html).*

Економічний ракурс

С. Кулицький, старш. наук. співроб. СІАЗ НБУВ, канд. екон. наук

Грошовий обіг і розвиток фінансово-економічної ситуації в Україні

(Закінчення. Початок у попередньому номері)

3. Економічні очікування підприємців і населення України

Департаментом статистики та звітності Національного банку України у період з 13 лютого по 6 березня 2015 р. було проведено чергове щоквартальне опитування керівників підприємств щодо оцінки ними поточної та майбутньої ділової активності, інфляційних і курсових очікувань, змін економічної ситуації в країні. Було опитано 942 підприємства, які представляють українську економіку за основними видами діяльності, формами власності, розмірами підприємств за кількістю працівників у 22 регіонах країни (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, а також Донецької та Луганської областей). На підставі опитування визначався ряд

індикаторів економічної поведінки підприємств таких, як, наприклад, індекс ділових очікувань і баланс очікувань. Індекс ділових очікувань (ІДО) – агрегований показник за результатами опитувань підприємств щодо перспектив їх розвитку в наступні 12 місяців. Розраховується як середнє арифметичне балансів відповідей на запитання щодо фінансово-економічного стану підприємства, загальних обсягів реалізації продукції (послуг), інвестиційних видатків на виконання будівельних робіт, інвестиційних видатків в обладнання та інвентар, кількості працівників. Значення індексу вище 100 означає перевагу в суспільстві позитивних економічних настроїв, а нижче 100 – негативних економічних настроїв. Такі індекси, як ІДО є випереджаючими індикаторами щодо розвитку економіки, на них орієнтуються під час прийняття рішень інвестори на фінансових ринках, підприємці під час планування своєї діяльності та органи державної влади, що здійснюють економічну політику. А баланс очікувань є різницею між відсотком відповідей респондентів «збільшилося»/«покращилося»/«добре» і відсотком відповідей «зменшилося»/«погіршилося»/«погано».

Опитування, проведене у I кварталі поточного року, показало, що респонденти очікують зменшення обсягів виробництва товарів і послуг в Україні в наступні 12 місяців. Негативний баланс очікувань зріс до (-57,2 %) порівняно з (-38,6 %) у IV кварталі 2014 р. Доволі значними є також інфляційні очікування, які, до того ж, посилилися. Зокрема, у наступні 12 місяців респонденти очікують зростання споживчих цін у середньому на 27,3 % (порівняно з 20,5 % у IV кварталі 2014 р.) і пов'язують його з обмінним курсом (88,2 % відповідей) та зростанням витрат на виробництво (57,1 % відповідей). Найменше на зростання цін, на думку опитаних керівників, впливатимуть динаміка цін на світових ринках і пропозиція грошей (ззначили 14,0 і 14,4 % респондентів відповідно).

При цьому необхідно зазначити, що протягом I–III кварталів 2013 р. інфляційні очікування серед керівників підприємств навіть знижувались. Якщо у I кварталі 2013 р. респонденти очікували, що споживчі ціни в Україні в наступні 12 місяців зростуть на 7,5 %, то у III кварталі 2013 р. вони очікували такого зростання цін уже на рівні 4,7 %. Наприкінці 2013 р. – на початку 2014 р. інфляційні очікування, так би мовити, «причаїлись» на рівні 5,2–6,0 %. Однак, у подальшому почалося їх стрімке зростання. Як наслідок у I кварталі 2015 р. респонденти очікували, що споживчі ціни в Україні в наступні 12 місяців зростуть на 27,3 %. Тобто, зазначене посилення інфляційних очікувань, принаймні у I–III кварталів 2013 р., було пов'язано не стільки із загостренням військово-політичної ситуації в Україні та навколо неї, як із тривалим погіршенням стану вітчизняної економіки.

До того ж фахівці НБУ наголошують, що «основним фактором, який обумовлюватиме підвищення споживчих цін, респонденти п'ятий квартал поспіль назвали обмінний курс (88,2 % відповідей, збільшення на 3,9 в. п.). Це найвищі оцінки впливу обмінного курсу за весь час проведення опитувань (з 2006 р.)». При цьому підкреслюється, що «продовжували посилюватися девальваційні очікування: знецінення гривні до долара США очікують 88,4 %

респондентів (порівняно з 82,0 % у попередньому кварталі)». Також важливим фактором підвищення споживчих цін респонденти продовжують вважати зростання витрат на виробництво (57,1 % відповідей, збільшення на 0,8 в. п.).

Разом з тим є вельми вагомими підстави вважати, що наведені статистичні дані відображають доволі поширений серед вітчизняних підприємців стереотипний стиль поведінки, коли підприємства зростання витрат виробництва (бізнесу), обумовлені впливом екзогенних (зовнішніх) факторів, прагнуть компенсувати, насамперед, за рахунок підвищення цін на свою продукцію, ніж вишукувати нові шляхи раціоналізації технологічних процесів. Виключення, на жаль, становлять, хіба що, скорочення інвестиційних витрат і витрат на робочу силу.

Розглядаючи сучасну економічну ситуацію, треба наголосити, що керівники оцінюють поточний фінансово-економічний стан своїх підприємств негативно вже шостий квартал поспіль. Баланс оцінок, зазначається у дослідженні НБУ, «погіршився і становить (-15,6 %) порівняно з (-5,6 %) у IV кварталі 2014 р. Водночас респонденти підприємств, які здійснюють експортні операції, оцінили фінансово-економічний стан своїх підприємств позитивно. Рівень залишків готової продукції власного виробництва респонденти вважають нижчим від бажаного п'ятий квартал поспіль». При цьому ресурси вільних виробничих потужностей зменшилися. Цілком закономірно, що усталене існування подібних негативних оцінок протягом доволі тривалого періоду часу підтримує песимістичні ділові очікування й на майбутнє. Правда, як показало опитування, при цьому треба розрізняти відмінності збутової орієнтації підприємств – на внутрішній чи зовнішній ринок. Оцінки останніх, загалом, істотно оптимістичніші.

Оскільки ділові очікування багато в чому визначають ринкову політику підприємств, то для оцінки перспектив розвитку фінансово-економічної ситуації в Україні варто звернути увагу на те, як керівники у лютому – березні 2015 р. оцінювали умови ділової активності своїх підприємств на майбутні 12 місяців. Зокрема, як показали згадані вище дослідження НБУ, у I кварталі 2015 р. «індекс ділових очікувань (ІДО) знизився порівняно з попереднім кварталом на 12,6 в. п. – до 83,5 %, що стало наслідком посилення негативних очікувань респондентів стосовно всіх аспектів економічної діяльності в наступні 12 місяців. Найнижчі оцінки були щодо фінансово-економічного стану підприємств, інвестиційних видатків і кількості працівників. Спроможність підприємств збільшувати виробництво істотніше обмежують значні коливання курсу гривні щодо інших валют (63,6 % відповідей, найвищий рівень за весь період проведення опитувань), нестабільна політична ситуація (56,9 % відповідей) і занадто високі ціни на енергоносії (відзначили 56,4 % респондентів; збільшення на 6,3 в. п. порівняно з попереднім кварталом)».

Водночас «респонденти підвищили оцінки щодо зростання цін у наступні 12 місяців як на покупні товари і послуги, так і на продукцію власного виробництва. Подорожчання продукції власного виробництва найбільше обумовлюватимуть ціни на енергоносії (на думку 70,9 % респондентів) та

обмінний курс (відзначили 68,0 % респондентів; найвищі оцінки з 2009 р.). Вплив вартості трудових ресурсів, попиту на продукцію, конкуренції та цін на світових ринках знизився».

Також «респонденти відзначили підвищення потреби в позикових коштах у наступні три місяці, водночас частка тих, хто планує брати банківські кредити, зменшилася (на 1,7 в. п. – до 35,0 %). Стримуючими чинниками, за оцінками респондентів, є більш жорсткі порівняно з попереднім періодом умови доступу до банківських кредитів (зокрема на 0,5 в. п. – до 68,8 % збільшилася частка респондентів, які відзначають занадто високі відсоткові ставки за кредитами), значні коливання курсу гривні (39,3 % відповідей, збільшення на 4,5 в. п.) та наявність інших джерел фінансування (у 25,5 % респондентів). Зросла частка респондентів, які планують отримати наступний кредит у гривні (до 88,0 % порівняно з 86,5 % у попередньому кварталі). Відсутність проблем із проведенням операцій з коштами, розміщеними на банківських рахунках, зазначили 81,1 % респондентів».

Проаналізувавши динаміку ділових очікувань керівників українських підприємств на майбутні 12 місяців протягом 2014–2015 рр. можна помітити в цілому доволі чітку кореляцію погіршення цих очікувань і загострення військово-політичної ситуації в Україні та навколо неї. Так, найбільш песимістичні оцінки респондентів щодо зміни обсягів виробництва товарів і послуг в Україні на наступні 12 місяців припадали на періоди значної активізації бойових дій на Донбасі – на III квартал 2014 р. і на I квартал 2015 р. Аналогічні «негативні піки» («негативні максимуми») у III кварталі 2014 р. та I кварталі 2015 р. спостерігались при оцінці керівниками підприємств інвестиційних витрат їх підприємств і кількості працюючих на цих підприємствах у наступні 12 місяців.

Водночас динаміка цілого ряду інших оцінок більше залежала від перебігу суто економічної ситуації в Україні і не такою мірою зазнавала впливу рівня активності бойових дій на Донбасі. Ідеться, зокрема, про очікування керівників підприємств на наступні 12 місяців щодо зростання цін на товари і послуги в Україні в цілому; змін обмінного курсу гривні; цін на продукцію або послуги, які продають підприємства; витрат на одиницю виробленої продукції; витрат на оплату праці одного найманого працівника; потреб підприємств у позикових коштах у наступні три місяці тощо. Наочним втіленням ділових очікувань є інвестиційна активність підприємств. Причому в Україні в цілому найбільший спад інвестиційної активності минулого року спостерігався у III кварталі, коли розпочалось масоване вторгнення регулярних частин російських збройних сил на Донбас і утворився сумнозвісний «Іловайський котел». У цей період у вітчизняному діловому середовищі спостерігались, мабуть, найбільш тривожні очікування щодо подальшого розвитку економічної ситуації в Україні. Підписання мінських угод стало сигналом про деяку стабілізацію економічної ситуації в країні. Правда, вже на дещо іншому рівні ділової активності. Утім, уже у IV кварталі 2014 р. порівняно з III кварталом цього ж року капітальні інвестиції в Україні навіть дещо зросли, хоча вони й були значно менші (у порівняльних цінах), ніж у IV кварталі 2013 р.

У ЗМІ доволі часто обговорюється загроза втечі іноземного капіталу з України у зв'язку із загостренням військово-політичної ситуації в нашій державі та навколо неї. Аналіз даних державної статистики показує, що у 2014–2015 рр. зміна обсягів прямих іноземних інвестицій (ПІІ) в Україні, які обліковуються органами державної статистики та НБУ, відбувалась не лише за рахунок фізичного скорочення обсягів іноземного капіталу в нашій державі, а й через зміни в обліку цих інвестицій на непідконтрольних державній владі територіях України (Крим і частина Донбасу) і зміни курсу гривні до долару США та інших вільноконвертованих валют.

Загалом, динаміка зменшення обсягів ПІІ в Україні (у доларовому еквіваленті) була синхронною з девальвацією гривні. Зокрема, найбільші скорочення цих двох показників спостерігались у I і IV кварталах 2014 р. та у I кварталі 2015 р. Якщо ж аналізувати динаміку прямих іноземних інвестицій, які обліковуються Державною службою статистики України, то треба зазначити, що протягом 2014–2015 рр. в Україні найбільше номінальне скорочення таких інвестицій спостерігалось походженням з Бельгії (–54,1 %), Російської Федерації (–48,7 %) та Кіпру (–38,6 %). Тоді як прямі інвестиції походженням з Німеччини за цей же період номінально скоротились на 13,8 %, а з Нідерландів – на 10,9 %. При цьому треба враховувати, що починаючи з II кварталу 2014 р. з державного статистичного обліку прямих іноземних інвестицій в Україні виключено тимчасово окуповану територію АР Крим і м. Севастополя, а з I кварталу 2015 р. – ще й частину зони проведення антитерористичної операції на Донбасі. У Криму, зокрема, ще до його окупації доволі багато об'єктів перебувало у власності російського капіталу.

Тобто певною мірою номінальне скорочення ПІІ в Україні відбулось через втрату суверенного контролю України над частиною її територій, а не внаслідок міжнародного визнаного переміщення цього майна за межі нашої держави. Певна частина іноземного майна могла бути фізично знищена внаслідок протиправних дій різних груп, як це мало місце із гіпермаркетом компанії «Метро Кеш енд Кері» минулого року в Донецьку. З іншого боку аналіз статистичних даних дає підстави вважати, що частина іноземних інвестицій все-таки пішла з тієї частини території України, яка нині реально перебуває під юрисдикцією української державної влади. Насамперед, це стосується російського та офшорного (який також, по суті, переважно український та російський) капіталу. Тоді як, наведений вище, приклад Нідерландів і Німеччини може говорити, що дійсно іноземний капітал, хіба що за виключенням російського, поки не надто поспішає йти з України.

Таким чином, з урахуванням наведеного вище, можна вважати, що реальне скорочення прямих іноземних інвестицій в Україні у 2014–2015 рр. було порівняно невеликим, а тим більш – значно меншим за їх номінальне зменшення, якщо аналізувати динаміку лише номінальних обсягів ПІІ у доларах США, що оприлюднюється Державною службою статистики України. Тому видається, що іноземний капітал в Україні поки займає вичікувальну позицію: накопичені тут активи зберігаються й функціонують без їх зростання, а нові прямі іноземні інвестиції в Україну поки не надходять. Вітчизняний же

капітал, як зазначалось вище, більш-менш пристосувався до нових реалій, хоча й намагається функціонувати на нижчому рівні ділової активності.

Новітня вітчизняна історія переконує, що економічні очікування та настрої населення є потужним чинником, який впливає на розвиток фінансово-економічної ситуації в Україні. Тому цілком логічно звернутись до результатів відповідних соціологічних досліджень, що проводяться у нашій країні. Зокрема, й тих, яке щомісяця здійснює компанія GfK Ukraine. Ця компанія проводить соціологічні опитування, на підставі яких розраховує відповідні показники, що у кількісній формі характеризують динаміку різних аспектів споживчих настроїв населення України. Як повідомляється на сайті компанії GfK Ukraine «індекс споживчих настроїв (ІСН) в Україні визначають на підставі вибіркового обстеження домашніх господарств країни. Починаючи з квітня 2014 р. з дослідження «Споживчих настроїв» виключена Автономна Республіка Крим. У Донецькій та Луганській області опитування проводилися тільки на територіях, що контролюються Україною. Для визначення ІСН респондентам ставлять такі запитання:

1. Як змінилося матеріальне становище вашої сім'ї за останні шість місяців?

2. Як, на вашу думку, зміниться матеріальне становище вашої сім'ї впродовж наступних шести місяців?

3. Говорячи про економічну ситуацію в країні загалом, ви вважаєте, що наступні 12 місяців будуть для економіки країни сприятливим чи несприятливим часом?

4. Як ви охарактеризували б наступні п'ять років – як сприятливий чи несприятливий час для економіки країни?

5. Як ви гадаєте, тепер загалом сприятливий чи несприятливий час робити великі покупки для дому?

За кожним із цих запитань визначають відповідний індекс:

- індекс поточного особистого матеріального становища (x1);
- індекс очікуваних змін особистого матеріального становища (x2);
- індекс очікуваного розвитку економіки країни впродовж найближчого року (x3);
- індекс очікуваного розвитку економіки країни впродовж найближчих п'яти років (x4);
- індекс доцільності робити великі покупки (x5).

Значення індексу обчислюють у такий спосіб: від частки позитивних відповідей віднімають частку негативних і до цієї різниці додають 100, щоб уникнути появи від'ємних величин. На підставі цих п'яти індексів визначають три сукупні індекси:

- індекс споживчих настроїв (ІСН) – середнє арифметичне індексів x1–x5;
- індекс поточного становища (ІПС) – середнє арифметичне індексів x1 і x5;
- індекс економічних очікувань (ІЕО) – середнє арифметичне індексів x2, x3, x4.

Значення індексів можуть змінюватися в межах від 0 до 200. Значення

дорівнює 200 в тому разі, якщо всі громадяни позитивно оцінюють економічну ситуацію. Індекс дорівнює 100 тоді, коли частки позитивних і негативних оцінок однакові. Значення індексу менше 100 означає, що в суспільстві переважають негативні оцінки.

Для визначення індексу очікуваної динаміки безробіття (ІОДБ), індексу інфляційних очікувань (ІО) та індексу девальваційних очікувань (ІДО) респондентам ставлять такі запитання:

1. Як ви вважаєте, упродовж найближчих 12 місяців безробітних (людей, які не мають роботи й шукають її) буде більше, приблизно стільки само чи менше, ніж тепер?

2. Як, на вашу думку, змінюватимуться ціни на основні споживчі товари та послуги впродовж найближчих одного – двох місяців?

3. Як, на вашу думку, зміниться курс долара по відношенню до гривні впродовж найближчих трьох місяців?

Значення ІОДБ, ІО та ІДО обчислюють у такий спосіб: від частки відповідей, що говорять про зростання безробіття (інфляції, девальвації), віднімають частку відповідей, що говорять про зменшення безробіття (інфляції, девальвації), і до цієї різниці додають 100, щоб уникнути появи від'ємних величин. Значення цих індексів можуть змінюватися в межах від 0 до 200. Наприклад, значення індексу дорівнює 200, якщо всі громадяни передбачають зростання безробіття (інфляції, девальвації).

Як показують, наприклад, дані дослідження споживчих настроїв в Україні, «у березні 2015 р. призупинилося падіння споживчих настроїв українців, що тривало протягом останніх чотирьох місяців. Індекс споживчих настроїв (ІСН) покращився на 0,7 в. п. до 41,8». Водночас «обвал індексу девальваційних очікувань відразу підштовхнув зменшення інфляційних очікувань та індексу доцільності великих покупок. Одночасно поліпшилися очікування щодо розвитку економіки як у найближчий рік, так і в найближчі п'ять років».

«Оцінка поточного становища погіршилися на 1,4 в. п. до значення 38,2. Складові цього індексу змінилися наступним чином:

– індекс поточного особистого матеріального становища (x1) залишився майже без змін і дорівнює 27,5;

– індекс доцільності робити великі покупки (x5) зменшився на 3,3 в. п. і дорівнює 48,9.

Очікування щодо розвитку економіки країни дорівнюють 44,2, що на 2,2 в. п. краще ніж у лютому. Складові цього індексу змінилися наступним чином:

– індекс очікуваних змін особистого матеріального становища (x2) додав 0,6 в. п. до значення 38,5;

– індекс очікуваного розвитку економіки країни впродовж найближчого року (x3) становить 30,8, що на 2,8 в. п. більше ніж у лютому;

– очікування розвитку економіки країни впродовж найближчих п'яти років (x4) покращилися на 3,1 в. п. до значення 63,2.

У березні тривав тренд до погіршення очікувань українців щодо можливого безробіття: індекс очікуваної динаміки безробіття дорівнює

163,3, що на 6,1 в. п. більше ніж у лютому. Одночасно покращилися очікування щодо можливої інфляції: індекс інфляційних очікувань втратив 6,7 в. п. і дорівнює 181. Також значно покращилися очікування українців щодо курсу гривні впродовж найближчих трьох місяців: індекс девальваційних очікувань впав відразу на 27,4 в. п. до значення 133,6».

Підсумовуючи результати чергового соціологічного опитування, фахівці GfK Ukraine зазначають, що «у березні 2015 р. було зафіксовано такі ключові тенденції:

У березні індекс споживчих настроїв дещо зріс після чотирьох поспіль місяців падіння. Обвал індексу девальваційних очікувань відразу на 27 в. п. підштовхнув зменшення інфляційних очікувань на сім пунктів та індексу доцільності великих покупок – на три пункти. Одночасно на три пункти поліпшилися очікування щодо розвитку економіки як у найближчий рік, так і в найближчі п'ять років, хоча зросли й очікування щодо безробіття.

Як це завжди відбувається в періоди зменшення девальваційних очікувань, споживчі настрої здебільшого поліпшилися в більш заможних громадян і мешканців великих міст.

Водночас на фоні заходів, спрямованих на зменшення дефіциту Пенсійного фонду, настрої респондентів у віці 60 років і більше погіршилися на три пункти.

Також у березні споживчі настрої дещо вирівнялися в регіональному розрізі – поліпшилися на Сході та Півночі, погіршилися на Заході та в Центрі».

На думку аналітиків GfK Ukraine «перемир'я на Донбасі та стабілізація курсу гривні та споживчих цін після стрибка в лютому зупинили падіння споживчих настроїв. Збереження цих чинників на тривалий час дозволить відновити ділову активність і забезпечити зростання споживчого оптимізму». І з таким висновком важко не погодитись. Проблема полягає лише у тому як зберегти дію цих чинників на тривалий час».

А «у квітні 2015 р. індекс споживчих настроїв становив 41,4, що на 0,4 в. п. гірше ніж у березні. Оцінка поточного становища погіршилася на 2,2 в. п. до значення 36,1. Складові цього індексу змінилися наступним чином:

– індекс поточного особистого матеріального становища втратив 4,6 в. п. і дорівнює 23;

– індекс доцільності робити великі покупки залишився майже без змін і дорівнює 49,1, що на 0,2 в. п. краще ніж у березні.

Очікування щодо розвитку економіки країни дорівнюють 45, що на 0,8 в. п. краще ніж у березні. Складові цього індексу змінилися наступним чином:

– індекс очікуваних змін особистого матеріального становища залишився на рівні березневого показника та дорівнює 38,7;

– індекс очікуваного розвитку економіки країни впродовж найближчого року становить 33,1, що на 2,3 в. п. більше ніж у березні;

– очікування розвитку економіки країни впродовж найближчих п'яти років також не змінилися та мають значення 63,1.

У квітні поліпшилися очікування українців щодо можливого безробіття:

індекс очікуваної динаміки безробіття дорівнює 159,5, що на 3,9 в. п. менше березневого показника. Одночасно тривало покращення очікувань щодо можливої інфляції: індекс інфляційних очікувань втратив 2,5 в. п. і дорівнює 178,5. Також дещо покращилися очікування українців щодо курсу гривні впродовж найближчих трьох місяців: індекс девальваційних очікувань втратив 1 в. п. до значення 132,6».

Аналітики GfK Ukraine наголошують, що «зростання цін негативно відображається на поточному матеріальному становищі громадян, водночас дещо покращуються економічні очікування. Подальша динаміка споживчих настроїв здебільшого буде залежати від того, наскільки урядові та НБУ вдасться стримувати інфляцію заходами жорсткої фіскальної та монетарної політики, не зашкоджуючи відновленню ділової активності».

Уже в травні 2015 р. індекс споживчих настроїв (ІСН) становив 45,6, що на 4,2 п. перевищує квітневий показник.

Оцінка поточного становища поліпшилася на 0,3 п. – до значення 36,4. Складові цього індексу змінилися таким чином:

- індекс поточного особистого матеріального становища збільшився на 0,5 п. та дорівнює 23,5;
- індекс доцільності робити великі покупки (x5) залишився майже без змін та дорівнює 49,3, що на 0,1 п. краще, ніж у квітні.

Очікування щодо розвитку економіки країни дорівнюють 51,7, що на 6,7 п. краще, ніж у квітні.

До висновків аналітиків GfK Ukraine варто додати ще деякі зауваження. Насамперед, треба звернути увагу на розбіжності в оцінці населенням України свого поточного матеріального стану та перспектив розвитку економічної ситуації в нашій державі. Останні були оптимістичнішими за оцінки поточного матеріального стану респондентів. Зазначене збільшення розбіжностей між оцінками українцями свого поточного матеріального стану та їх очікуваннями щодо майбутньої ситуації у державі сигналізує, мабуть, про деяке, поки доволі слабе та нестійке зростання оптимістичних очікувань у суспільстві.

Водночас зниження інфляційних й, особливо, девальваційних очікувань сприяє зміцненню гривні щодо долара США та євро, що й підтверджується останнім часом результатами торгів на міжбанківському валютному ринку, а також перевищенням обсягів продажу населенням іноземної валюти (насамперед доларів США) над її купівлю. Якщо військова ситуація на Донбасі найближчим часом не загострюватиметься, то зазначене зниження девальваційних та інфляційних очікувань може створити певні передумови для зменшення обсягів заощаджень населення поза вітчизняною банківською системою та залучення додаткових коштів до товарно-грошового обігу в Україні у найближчому майбутньому. Тим більш, що певні сигнали в цьому плані вже є.

Аналіз результатів досліджень компанії GfK Ukraine показує, що на оцінку респондентами як поточної ситуації, так і перспектив економічного розвитку в Україні дуже сильний вплив справляли події на Донбасі. Значне погіршення оцінок населення України, і, відповідно, й індексів споживчих настроїв,

спостерігалось саме під час загострення військового конфлікту на Донбасі (серпень 2014 р., грудень 2014 р. – лютий 2015 р.). А встановлення перемир'я та підписання відповідних угод (Мінськ-1, Мінськ-2) дещо поліпшувало очікування населення України на майбутнє. Правда, зазначені поліпшення настроїв були незначними, а після перших мінських угод, ще й нетривалими. Чи будуть тривалими поліпшення очікувань населення, започатковані у березні 2015 р., покаже майбутнє.

Що ж стосується оцінок населенням України свого поточного матеріального стану, то, поряд із ситуацією на Донбасі, значний вплив на них справляв перебіг девальваційних та інфляційних процесів в Україні. З доволі високим ступенем імовірності можна вважати, що поточного року суто економічні чинники навіть більше за військово-політичні впливатимуть на оцінку населенням України свого матеріального становища. Звичайно, якщо не станеться радикального загострення військового конфлікту на Донбасі, оскільки до його нинішнього доволі млявого перебігу українське суспільство у соціально-психологічному плані здається вже адаптувалось. Утім, враховуючи подальший розвиток російсько-американського політичного діалогу, який нещодавно продовжився у Сочі (Росія), радикальне загострення військового конфлікту на Донбасі, принаймні найближчими місяцями, малоімовірне.

Це дає підстави розраховувати на деяке поліпшення оцінок українцями економічної ситуації в нашій державі, а відтак – і на певну активізацію товарно-грошового обігу в Україні, збереження тенденції до стабілізації гривні, а можливо й навіть – на деяке реальне (тобто без курсової переоцінки депозитів в іноземній валюті) зростання обсягів депозитів населення у вітчизняних банках. Адже ще у березні поточного року спостерігалось зменшення депозитів домашніх господарств як у національній, так і в іноземній (тобто без перерахунку їх у гривню відповідно до зміни обмінного курсу) валютах, зокрема строком від одного року до двох років. А вже у квітні, як повідомляється на сайті Національного банку, уперше з початку року обсяг депозитів у національній валюті на рахунках фізичних осіб збільшився на 2,4 % (з початку року вони зменшилися на 7,8 %) – до 180,7 млрд грн, хоча кошти на депозитних рахунках населення в іноземній валюті ще продовжували скорочуватись (на 2 %). У травні ж вклади фізичних осіб у банках зменшилися на 1,2 % (з початку року на 8,9 %) – до 178,5 млрд грн. Однак обсяг депозитів фізичних осіб у національній валюті без урахування коштів у банках, які визнано неплатоспроможними та перебувають у стадії ліквідації, у травні збільшився на 2 % – до 163,0 млрд грн. Мабуть, українці вже не так, як раніше бояться втратити свої кошти у банках, але ще не вважають достатньо вигідним зберігати свої заощадження в іноземній валюті у вітчизняних банках.

Узагалі, як наголошувалось вище, динаміка реальних сум коштів (тобто без перерахунку у гривню депозитів у іноземній валюті відповідно до чинного обмінного курсу) на депозитних рахунках домашніх господарств у банках України є важливим і надійним індикатором реальних економічних очікувань українців. До березня 2015 р. реальні суми коштів на депозитних рахунках домогосподарств (населення) скорочувались. Правда, цього року темпи такого

процесу були доволі усталеними, хоча й відносно невеликими. Тому поки важко говорити чи вже повною мірою адаптувалася господарська поведінка пересічних українців до реалій функціонування вітчизняної економіки у нових умовах російської «гібридної» агресії. Правда, можна припустити, що до більш-менш усталеної військово-політичної ситуації фінансово-економічна поведінка населення України, загалом, уже призвичаїлась. З цього випливає вже інше обґрунтоване припущення: якщо найближчим часом не буде якихось економічних чи військово-політичних шоків, то й не буде підстав для поширення панічних настроїв серед українців. Відповідно, господарська поведінка населення поступово почне сприяти поліпшенню фінансово-економічної ситуації в Україні.

4. Оцінка перспектив розвитку фінансово-економічної ситуації в Україні

Проведений вище аналіз дає підстави для деяких узагальнень, що слугуватимуть відправними пунктами для оцінки перспектив розвитку фінансово-економічної ситуації в Україні. Поки й надалі зберігатиметься вельми висока ступінь невизначеності щодо умов розвитку цієї ситуації. Утім, як зазначалося вище, підприємці й населення України, а також, мабуть, значна частина наших іноземних партнерів, уже певною мірою пристосувалися до здійснення економічної діяльності в умовах бойових дій на Донбасі, зокрема, та «гібридної війни» Росії проти України взагалі. Тому можна припустити, що суто військові чинники у найближчому майбутньому меншою мірою, ніж раніше впливатимуть на розвиток фінансово-економічної ситуації в Україні. Натомість, може помітно посилитись вплив економічних і соціальних чинників на розвиток цієї ситуації.

Зокрема, останнім часом дедалі більшого розголосу набуває питання умов погашення українського зовнішнього боргу. Адже конкретні умови його розв'язання, враховуючи значні обсяги боргу, потужно впливатимуть на розвиток фінансово-економічної ситуації в Україні протягом цілого ряду років у майбутньому. Зокрема, прем'єр-міністр України А. Яценюк заявив: «Фінансова допомога від міжнародних партнерів для України на чотири роки становить 25 млрд дол. Із цієї суми на виплату зовнішніх боргів ми можемо використовувати максимум 15 млрд дол. Тобто на чотири роки в нас є 15 млрд дол., а віддати потрібно 30 млрд дол. зовнішніх боргів і ще 17 млрд дол. внутрішніх».

Поки ж, як повідомляють ЗМІ, існують доволі вагомні розбіжності в позиціях України та кредиторів щодо умов погашення українського боргу. Міністерство фінансів України розпочало консультації з кредиторами щодо умов погашення українського боргу в березні і розраховувало досягти вирішення цієї проблеми протягом двох місяців. Українська сторона розраховує за підсумками переговорів збільшити терміни виплат боргів, зменшити відсотки, а також списати частину боргів. Україна очікує на економію коштів у сумі 15,3 млрд дол. США за результатами переговорів з кредиторами, у тому числі очікується заощадити 5,2 млрд дол. у 2015 р., 3,4 млрд дол. – у 2016 р.,

4,4 млрд дол. – у 2017 р. і 2,3 млрд дол. – у 2018 р. Причому свого часу Прем'єр-міністр А. Яценюк заявляв, що повинні бути реструктуризовані зобов'язання України на 23 млрд дол.

Міністр фінансів України Н. Ярецько в інтерв'ю німецькому виданню Handelsblatt заявила, що переговори про реструктуризацію частини зовнішнього боргу України тривають «складніше, ніж очікувалося». Вона вірить, що переговори завершаться успішно і закликала кредиторів України якомога швидше досягти компромісу з цього питання. Міністр виключила ймовірність того, що переговори можуть провалитися, і підкреслила: «Національне банкрутство не є опцією». Ще раніше Міністерство фінансів України виступило з різкою заявою, якою поставило під сумнів прозорість, оперативність і сумлінність комітету найбільших кредиторів, і зазначило, що «стурбоване підходом комітету кредиторів» і «відсутністю готовності брати участь у переговорах».

Зі свого боку власники українських боргів не проти переглянути механізм погашення кредитів, але категорично відмовляються списати частину українського боргу. Як повідомив сайт «Економічна правда», комітет приватних кредиторів України, які контролюють боргові зобов'язання України на суму 8,9 млрд дол., наполягає на переговорах про реструктуризацію цінних паперів країни в рамках спрямованої ним до Міністерства фінансів пропозиції. Комітет у квітні «надав короткий опис узгодженої реструктуризації, а 9 травня – її детальний план. Комітет не бачить причин, чому одразу ж не почалося предметне обговорення цього важливого питання», – ідеться в повідомленні ЗМІ.

Водночас 19 травня Верховна Рада схвалила два законопроекти Кабінету Міністрів, що надають уряду право запроваджувати мораторій на виплату по боргах перед зовнішніми комерційними кредиторами для захисту національних інтересів. Урядова ініціатива, підтримана Верховною Радою, як зазначають оглядачі деяких ЗМІ, теоретично повинна зробити кредиторів більш зговорливими. Деякі українські економісти вважають, що дефолт у його традиційному виді Україні не загрожує. Шанси на те, що уряд дійсно піде до кінця й скористається правом запровадити мораторій на виплату боргів, вкрай малі, вважає С. Фурса, фахівець відділу продажів боргових цінних паперів компанії Dragon Capital. «Це елемент тиску в переговорах із кредиторами. І, на жаль, самі кредитори це теж розуміють. Так що нічого страшного не відбудеться. Якісь домовленості будуть у будь-якому випадку. Питання в тому, чи перемаже Україна й чи доб'ється вона списання частини боргу, або ж перемажуть кредитори й Україні дістанеться лише пролонгація виплат по боргах», – говорить експерт.

Якщо ж Україна таки піде до кінця й застосує право на мораторій, урятувати її від девальвації й інших неприємних наслідків традиційного дефолту зможе МВФ, вважає О. Жолудь, аналітик Міжнародного центру перспективних досліджень. За його словами, саме МВФ наполягає на списанні Україні частини боргу в сумі 15 млрд дол. за чотири роки, з яких 5 млрд дол. – уже цього року. «Формально відмова платити по боргах виглядає

як дефолт, оскільки дефолт – це невиконання взятих на себе зобов'язань. Але МВФ підтримує списання нами частини боргу, а значить МВФ підтримає нас у цім починанні. Дефолт – це коли ми більше не зможемо позичати, але, якщо МВФ нас підтримає [продовжить фінансування], фактичного дефолту не відбудеться», – говорить аналітик.

Як повідомили нещодавно ряд ЗМІ, МВФ заявляє про можливість надання Україні другого траншу навіть без досягнення домовленостей про реструктуризацію боргів із приватними кредиторами. «Головною вимогою МВФ залишається виконання зобов'язань України перед фондом, тому, навіть якщо Україна не досягне домовленостей щодо реструктуризації боргів перед приватними кредиторами, фонд все одно має можливість продовжити кредитувати українську економіку», – заявив заступник директора-розпорядника фонду Д. Ліптон. Трохи згодом з аналогічною заявою виступила й голова МВФ К. Лагард. Як відомо, раніше МВФ заявляв, що продовжить кредитувати економіку України лише після реструктуризації державного боргу. Така зміна у ставленні МВФ до кредитування України посилює позиції нашої держави в перемовинах із приватними кредиторами з питання реструктуризації нашого державного боргу. За словами міністра фінансів України Н. Ярецько, вона очікує від МВФ на виділення в липні наступного траншу кредиту в розмірі 1,7 млрд дол., незалежно від результатів перемовин із кредиторами з питання реструктуризації боргів.

Причому позиція української сторони щодо умов погашення зовнішніх боргів знаходить підтримку на Заході не лише з боку МВФ. Зокрема, у ЗМІ повідомлялося, що голова Міністерства фінансів США Д. Лью запевнив Прем'єр-міністра України А. Яценюка в підтримці України з питання реструктуризації комерційних боргів. А колишній міністр фінансів США Л. Саммерс при президентові Б. Клінтоні розкритикував егоїстичну та неконструктивну позицію міжнародних кредиторів України, призвав їх списати українські борги, а нашій країні порадив готуватися до дефолту. «В Україні при владі зараз найбільш націлена на реформи команда, починаючи з отримання країною незалежності в 1991 р. Вона продемонструвала справжню політичну мужність у боротьбі з корупцією й стрімко просувається шляхом скорочення енергетичних субсидій, через які бюджет втрачає величезні кошти», – написав Л. Саммерс у своїй статті для британської газети The Financial Times. Проти полегшення боргового тягаря України заперечують кредитори, справами яких відає американська інвестиційна компанія Franklin Templeton, а також ряд керуючих інвестиційними фондами США, пише Л. Саммерс.

У цілому, аналіз повідомлень ЗМІ показує, що нині йде «війна нервів» у питанні реструктуризації державного боргу України перед приватними кредиторами. І на сьогодні існує доволі висока ймовірність того, що приватним кредиторам доведеться йти на певні поступки. Утім, конкретні параметри цих поступок, а, відтак, і їх вплив на розвиток фінансово-економічної ситуації в Україні поки обчисленню не підлягають.

На окрему увагу заслуговує проблема виконання Україною боргових зобов'язань перед Російською Федерацією. Ідеться, зокрема, про 3 млрд дол.

позики, отриманої Україною на підставі домовленостей президентів В. Путіна та В. Януковича. Президент Росії В. Путін нещодавно на нараді зі своїм урядом заявив, що РФ не вимагає дострокового погашення цього боргу на прохання України і МВФ. Хоча, за його словами, Росія вже давно має право вимагати дострокового погашення, оскільки держборг України перевищив 60 % ВВП, оскільки «не бажає посилювати і без того складну економічну ситуацію у наших партнерів і сусідів». А міністр фінансів РФ А. Силуанов повідомив, що «до цього моменту Україна виконувала свої зобов'язання з обслуговування боргу... Останній такий платіж був у лютому поточного року, наступний платіж має бути 20 червня в розмірі 75 млн дол.», – сказав А. Силуанов. За його словами, якщо після рішення Верховної Ради Україна припинить сплачувати, то Москва звернеться до суду. А прем'єр-міністр Росії Д. Медведев на нараді з президентом В. Путіним сказав, що для РФ «небайдужа не лише доля суверенного боргу, але й доля комерційної заборгованості – це близько 25 млрд дол.». За його словами, значна частина цих позик була надана Україні з боку російських комерційних банків, де основним акціонером є держава. Путін доручив Медведеву взяти під контроль виплату Україною боргу в 3 млрд дол. за євробондами, повідомляють ЗМІ.

Усе це нагадує гру в «злого і доброго слідчих» на полі міжнародної дипломатії. Утім, за умов фактичної військової агресії Росії проти України питання погашення українською стороною російських позик може набути вельми специфічного внутрішньополітичного значення й, не виключено, навіть спровокувати певну внутрішньополітичну кризу. Адже в інформаційному просторі українського суспільства вельми популярним є питання отримання через механізми міжнародного права від Росії компенсації за збитки отримані Україною внаслідок російської агресії. Тому не виключено, що питання погашення Україною боргу перед Росією врешті-решт розглядатись у міжнародних судах. Причому оцінювати ймовірні результати його вирішення поки не видається можливим. Російська сторона все це, звичайно, усвідомлює і тому, як бачимо, проводить відповідну пропагандистську кампанію, розраховану, вочевидь, насамперед на власне населення.

Так, у відповідь на інформацію в ЗМІ про те, що Україна може припинити обслуговування цього боргу, заступник міністра фінансів РФ С. Сторчак заявив, що Росія 22 червня чекає на погашення Україною купона на 75 млн дол. за єврооблігаціями, загальним обсягом 3 млрд дол. Він повідомив, що РФ та Україна не контактують з питання обслуговування та погашення цього випуску євробондів. За його словами, будь-який неплатіж з українського боку означатиме подію дефолту.

Утім, видається, що на сьогодні державна влада України не налаштована на загострення конфлікту з Росією в питанні про обслуговування зазначеного боргу. Зокрема, за повідомленнями ЗМІ, Україна своєчасно здійснила чергову купонну виплату в розмірі 75 млн дол. США по євробондах на 3 млрд дол., розміщеним урядом М. Азарова на користь РФ у грудні 2013 р. Раніше міністр фінансів України Н. Ярецько повідомила, що Україна в строк і в повному обсязі

здійснить платіж купонного доходу в розмірі 75 млн дол. по зазначених цінних паперах.

Велика увага ЗМІ та суспільства в цілому до проблем зовнішньої заборгованості цілком закономірна. Адже умови погашення українського зовнішнього боргу через механізми грошового обігу визначатимуть параметри цілого ряду економічних процесів, що потужно впливатимуть на структуру видатків державного бюджету, курс гривні, вартість кредитів, доходи населення тощо. Зокрема, у 2015 р. на обслуговування державного боргу з державного бюджету передбачено витратити 74,66 млрд грн, що в 1,5 раза більше від показника 2014 р. При цьому, згідно з опублікованими додатками до закону про державний бюджет на 2015 р., на витрати з обслуговування державного боргу припадає майже половина цього річних загальнодержавних витрат міністерства фінансів України. За таких обставин економія коштів, яку українська сторона хоче отримати в результаті перемовин з кредиторами щодо обслуговування українського зовнішнього боргу (звичайно, у разі досягнення цієї мети) буде вагомим чинником поліпшення фінансово-економічної ситуації в Україні.

Проведений вище аналіз засвідчив наявність потужних потенційних військово-політичних і соціально-економічних чинників, від комбінації та сили впливу яких залежатиме характер і параметри розвитку української економіки у 2015–2016 рр. Причому однозначно й точно оцінити перспективну комбінацію та силу впливу зазначених факторів на сьогодні неможливо. Через таку невизначеність умов розвитку вітчизняної економіки найефективнішим засобом оцінки її перспектив виступає поліваріантний соціально-економічний прогноз. Останнім, власне, і послуговуються як державні органи, так і незалежні експерти.

Як повідомлялося у ЗМІ, раніше Кабінет Міністрів представив три сценарії розвитку економіки України у 2015 р. Оптимістичний та середній сценарії прогнозу припускають падіння економіки України в діапазоні від 5,5 до 8,6 % при інфляції, відповідно, у діапазоні від 26,7 до 38,1 %. А за найбільш песимістичним сценарієм падіння економіки України становитиме 11,9 % при інфляції в 42,8 %. Прогнозний рівень безробіття в 2015 р. становить 10,2 % за оптимістичним сценарієм і 11,5 % – за песимістичним. Також, за оптимістичним сценарієм урядового прогнозу очікується зростання ВВП України в 2016 р. на 2 %, тоді як за песимістичним сценарієм, наголошується у ЗМІ, прогнозується уповільнення темпів падіння економіки нашої держави в 2016 і 2017 рр. до 7 і 3 %, відповідно. Прогнозні показники інфляції за песимістичним сценарієм становлять 16,4 % у 2016 р. та 9,7 % у 2017 р.

Ще порівняно недавно перспективні оцінки вітчизняної економіки з боку державних чиновників та деяких міжнародних організацій, як правило, перебували в межах параметрів оптимістичного та середнього варіантів урядового прогнозу. Так, під час роботи Міжнародної конференції на підтримку реформ в Україні міністр фінансів Н. Ярецько акцентувала увагу на поміркованому варіанті економічного прогнозу, сказавши, що Міністерство фінансів України очікує падіння економіки країни за підсумками 2015 р. на 5,5 % при інфляції близько 30 %. За прогнозами НБУ, уже у II кварталі 2015 р.

падіння ВВП по відношенню до аналогічного кварталу попереднього року сповільниться до 10,2 %, у III – до 5,7 %, а в IV зростання становитиме 2 %. Зі свого боку Національний банк України прогнозує, що падіння ВВП нашої держави за підсумками 2015 р. становитиме 7,5 %. Нагадаємо, що за підсумками 2014 р., згідно з даними Держстату, ВВП України скоротився на 6,8 %, а у I кварталі цього року порівняно з аналогічним періодом минулого року – на 17,6 %.

Також, як заявила наприкінці квітня голова Національного банку В. Гонтарева під час зустрічі з віце-президентом Європейської комісії В. Домбровскісом, НБУ планує наростити офіційні міжнародні резерви до кінця 2019 р. до 38,4 млрд дол. США. «За її словами, зважаючи на стабілізацію грошово-кредитного ринку, Національний банк матиме змогу поповнювати свої золотовалютні резерви, які до кінця 2015 р. мають становити 18,3 млрд дол., а впродовж наступних чотирьох років – зрости до 38,4 млрд дол.». Причому наприкінці травня голова НБУ прогнозувала збереження стабільної ситуації на українському валютному ринку й можливість утримання курсових параметрів, закладених у програмі співробітництва з МВФ, якою передбачено середньорічний курс української національної валюти на рівні 21,7 грн/дол. США.

Водночас у ЗМІ наголошувалося, що «ключовий кредитор України – Міжнародний валютний фонд – у своєму щорічному економічному огляді Economic Outlook 2015 від 15 квітня зберіг свій колишній прогноз падіння економіки за підсумками 2015 р. на 5,5 %, але при цьому погіршив прогноз інфляції до 33,5 з 27 %, прогнозованих раніше». Зі свого боку Світовий банк очікує відновлення економіки України після падіння, починаючи з 2016 р., коли можливе зростання ВВП до 2 %, за умов стабілізації ситуації на сході країни, відновлення банківської системи та подальшої реалізації українською владою реформ. При цьому оглядачі ЗМІ нагадували, що свого часу «Світовий банк погіршив прогноз падіння економіки України в 2015 р. до 7,5 з 2,3 %, озвучених у січні цього року». Також у середині травня Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) «погіршив оцінку спаду українського ВВП з 5 до 7,5 %, що відповідає оновленим прогнозам української влади. Однак, на думку ЄБРР, наступного року українська економіка може зрости на 3 %».

У цілому більш обережних, більш песимістичних оцінок майбутньої динаміки української економіки дотримуються іноземні приватні фінансові та аналітичні структури. Так, у середині травня ЗМІ повідомили, що Raiffeisen Research (дочірня структура Raiffeisen Bank International) прогнозує прискорення падіння валового внутрішнього продукту України в 2015 р. до 10 % порівняно з 6,8 % у 2014 р. Експерти Raiffeisen допускають відновлення зростання економіки країни в 2016 р. на рівні близько 1,5 %. А трохи раніше в своєму квартальному огляді фінансових ринків аналогічний «прогноз динаміки ВВП України дали експерти ING: прискорення падіння економіки до 10 % в поточному році і невелике зростання на 1,5 % у наступному». Зі свого боку аналітики американського банку Morgan Stanley наприкінці квітня

прогнозували спад економіки України у 2015 р. на рівні 6,3 % ВВП при інфляції 44,6 %. На їхню думку, до кінця цього року курс гривні до долара США впаде до рівня 25 грн/дол. Ослаблення гривні укупі з поглибленням рецесії призведе до зростання державного боргу щодо ВВП і перевищення меж, визначених МВФ (71 % ВВП), повідомляє Morgan Stanley.

Вельми гнучкі формулювання прогнозу українського ВВП свого часу обнародували аналітики міжнародного рейтингового агентства Fitch, які визначали лише мінімальний рівень падіння економіки України в 2015 р. – не менш як 5 %. А інше міжнародне рейтингове агентство Standard & Poor's Ratings у квітні цього року прогнозувало падіння економіки України за підсумками 2015 р. на 7,5 %, припускаючи при цьому ймовірність економічного зростання в нашій країні у 2016 р. на 2 % з можливістю подальшого посилення зростання ВВП України у 2017 р. до 3,5 % і у 2018 р. – до 4 %. При цьому, за прогнозами агентства, рівень державного боргу України у 2015 р. становитиме до 93 % ВВП, а до 2018 р. – знизиться до 82,6 % ВВП.

Утім, як повідомили деякі ЗМІ на початку травня, аналітики 14 українських банків і брокери допускають підвищення інфляції до 36 % у 2015 р. У квітні аналітики прогнозували річну інфляцію на рівні 31,8 %, але їх прогноз погіршився, після того як індекс споживчих цін підскочив до 45,8 % у річному численні. Зі свого боку О. Жолудь повідомив, що до виходу останніх даних Держстату України Міжнародний центр перспективних досліджень (МЦПД) прогнозував інфляцію за підсумками поточного року на рівні 31,8 %. А тепер імовірний її перегляд у бік підвищення, але навряд чи істотно – приблизно до 33–34 %. Після високоінфляційного першого півріччя МЦПД очікує доволі стрімкого загасання інфляції в другій половині поточного року, зазначив експерт. При цьому він вважає, що за підсумками року найбільш сильним буде підвищення цін на адміністративно регульовані тарифи (газ, електроенергія, вода). Водночас істотного подорожчання імпортованих товарів у майбутньому О. Жолудь не прогнозує.

Професор Києво-Могилянської академії О. Мертенс вважає, що багато факторів у прогнозах уряду не враховані. Наприклад, на його думку, інфляція пропозиції: бізнес закладає більш високі ціни, зарплати у свої розрахунки й у такий спосіб інфляція сама себе підштовхує, виходить ефект доміно. Також найважливіше питання, яке не враховане і поки не може бути враховане у прогнозах – це те, чим закінчаться переговори з реструктуризації зовнішніх боргів. «Це критичне питання, яке сильно впливає на стабілізацію платіжного балансу», – говорить О. Мертенс. Реструктуризація – фундаментальний фактор, без якого робити прогноз інфляції й курсу валют узагалі не має сенсу.

До наведеного варто додати зауваження зі статті Ю. Сколотяного та Ю. Самаєвої у газеті «Дзеркало тижня» про те, що «МВФ же не раз давав зрозуміти, що Україні не досягти фінансової рівноваги без скорочення боргових зобов'язань, а його функціонери (як уже вище згадувалося) спеціально прописали таку умову в Меморандумі з Києвом. Є і більш делікатна обставина, – уклавши останню угоду, він перевищив припустимий ризик на такого, як Україна, позичальника, про що говорить власний висновок його експертів

(Assessment of the Risks to the Fund and the Fund's Liquidity Position, March 6, 2015)». «Отже, у забезпеченні платоспроможності України зацікавлений більш, ніж звичайно», – роблять висновок автори статті (*Дзеркало тижня*. – 2015. – № 18. – С. 6).

Однак останнім часом прогнози розвитку української економіки з боку ряду організацій та експертів стали більш песимістичними. Так, у травневому консенсус-прогнозі розвитку економіки України, оприлюдненому на сайті Міністерства економічного розвитку й торгівлі, аналітики ряду державних інститутів і неурядових організацій погіршили прогноз падіння реального валового внутрішнього продукту України у 2015 р. порівнянно з грудневими оцінками до 8,3 %. Згідно зі звітом, прогноз інфляції (грудень до грудня) на 2015 р. погіршено до 48,4 %, курсу гривні – до 23,65 грн/дол. (у середньому на рік) і до 24,97 грн/дол. (на кінець року). Консенсус-прогноз зростання ВВП на 2016 р. становить 0,7 % при уповільненні інфляції до 14,8 % і 25,37 грн/дол. (у середньому на рік) і 25,62 грн/дол. (на кінець року). А згідно з оновленим прогнозом НБУ інфляція в Україні у 2015 р. становитиме 45–50 %, у 2016 р. – сповільниться до 10–12 %, а у 2017 р. – до 7 %. Водночас МВФ наприкінці травня за підсумками переговорів із представниками української влади погіршив прогноз падіння ВВП країни цього року до 9 %, а інфляції – до 46 %.

Загалом, як бачимо, оцінки параметрів розвитку української економіки у 2015 р. і на подальшу перспективу з боку міжнародних та експертних організацій і приватних фахівців фактично, так чи так, перебувають у межах параметрів, представлених у згаданих вище, трьох прогнозних сценаріях Кабінету Міністрів України. Хіба що, прогнозні оцінки комерційних структур і приватних експертів мають дещо більш песимістичний характер, порівняно з урядовими оцінками та оцінками міжнародних організацій. Така позиція приватних суб'єктів може пояснюватись їх прагненням застрахуватись від ризиків при здійсненні підприємницької діяльності в Україні за умов високого ступеня невизначеності розвитку фінансово-економічної ситуації у майбутньому.

Проведений вище аналіз показав, що головними факторами, які обумовлюють високий ступінь невизначеності розвитку фінансово-економічної ситуації в Україні на перспективу є події на Донбасі та умови подальшого обслуговування українських боргових зобов'язань, насамперед зовнішніх державних боргів. Причому вага впливу на розвиток фінансово-економічної ситуації в Україні поступово зміщується від військово-політичних чинників у бік економічних, чи навіть – соціально-економічних.

Якщо в цьому контексті оцінювати ймовірність загострення військово-політичної ситуації на Донбасі, то вона майже повністю визначається поведінкою Росії, яка матеріально та фінансово забезпечує діяльність місцевих сепаратистів. Утім, згідно з прогнозами як російських, так й іноземних експертів, російську економіку цього року й, мабуть, наступного очікує спад. Головні причини цього – зниження цін на енергоносії та інші сировинні товари російського експорту та міжнародні економічні санкції проти Росії через її

агресивну політику щодо України. За таких обставин видається малоімовірним, що Росія вдаватиметься до сприяння ескалації воєнних дій на Донбасі.

Що ж стосується умов розв'язання проблеми української зовнішньої державної заборгованості, то тут ситуація з точки зору прогнозування її розвитку дещо складніша й заслуговує, загалом, на окреме спеціальне дослідження. Однак практика підприємницького та державного управління показує, що за певних обставин управлінські рішення доводиться приймати навіть за умов неповної інформації щодо об'єкту управління. У нашому випадку – умов розв'язання проблеми української зовнішньої державної заборгованості.

Вище вже зазначалось, що Україна в цьому питанні фактично може розраховувати на певну підтримку з боку МВФ та деяких політичних сил Заходу. Правда, у деяких вітчизняних ЗМІ висловлюється думка, що західні кредитори у будь-якому випадку не вибачатимуть Україні жодних боргів. Утім, за нинішньої міжнародної ситуації така позиція теж видається не надто реалістичною. Тому більш імовірним видається компромісний варіант розв'язання боргової проблеми. Хоча, звичайно, говорити про конкретні параметри ймовірного компромісу нині зарано.

У зв'язку з цим, як робочу гіпотезу для подальшого аналізу на нинішньому етапі найбільш імовірними можна вважати середні за значенням оцінки на 2015–2018 рр. як з боку Кабінету Міністрів України, так і з боку інших організацій та експертів. Тобто, найбільш імовірним у 2015 р. можна вважати, наприклад, скорочення реального ВВП України на 7,5–8 % при інфляції у межах 30–33 %. Відповідно, реальний ВВП України у 2016 р. не скорочуватиметься, але й не зростатиме. А зростання реального ВВП на 3–4 % імовірне вже у 2017 р. Середньорічний курс української національної валюти у 2015 р. навряд чи сильно відрізнятиметься від рівня 21,7 грн/дол. США, закладених у програмі співробітництва з МВФ. Середньорічний обмінний курс 25 грн/дол. США на 2015–2016 рр. можна вважати найнижчим з імовірних. Однак, звичайно, у будь-якому випадку всі прогнози фінансово-економічної ситуації в Україні вимагатимуть перегляду після того, як будуть з'ясовані конкретні умови погашення українського державного боргу *(При підготовці цієї роботи були використані такі джерела інформації: Державна служба статистики (<http://www.ukrstat.gov.ua>); Національний банк України. Офіційне інтернет-представництво (<http://www.bank.gov.ua>); Україна: перспективи розвитку (Консенсус-прогноз). – 2015. – Вип. 38 / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України (www.me.gov.ua); Дзеркало тижня. – 2015. – № 18; Дзеркало тижня (<http://dt.ua>). – 2015. – 8, 14, 15, 30.04; 14, 15, 18.05; 10.06; Економічна правда (<http://www.epravda.com.ua>). – 2015. – 12.01; 10, 16, 28, 29, 30.04; 7, 20, 21, 22.05; 6, 11, 12, 13.06; Західна інформаційна корпорація (<http://zik.ua/ua>). – 2015. – 30.04; 5, 14, 15.05; Левый берег (<http://lb.ua>). – 2015. – 2.04; Минпром (<http://minprom.ua>). – 2015. – 8, 10.04; Новое время страны (<http://nv.ua>). – 2015. – 16.03; 17–19.05; 9, 22.06; Укррудпром (<http://ukrrudprom.ua>). – 2015. – 7, 9.04; 9–11.06; Факты. ICTV*

(<http://fakty.ictv.ua>). – 2015. – 19.05; Четверта Влада (<http://4vlada.net>). – 2015. – 5, 30.03; GfK Ukraine (http://www.gfk.ua/public_relations/press); GlavPost.Com (<http://glavpost.com>). – 2015. – 7, 8.04; Informator.lg.ua (<http://informator.lg.ua>). – 2015. – 5, 9.04; 6.05).

Партійна позиція

А. Потіха, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Перспективи участі партії «Самопоміч» в майбутніх виборах до місцевих органів влади

У результаті виборів до місцевих рад, які мають відбутись наприкінці жовтня цього року, цілком можливим є варіант, за якого нова місцева влада отримає повноваження лише на два роки. Таку версію оприлюднив журналіст газети «Дзеркало тижня» С. Рахманін. Він аргументує своє припущення тим, що при розробці змін до Конституції України Конституційною комісією опрацьовується схема, згідно з якою майбутні місцеві вибори восени 2015 р. будуть проміжними. «Конституційно узаконена децентралізація набуде юридичної сили не раніше осені (у кращому разі). Відповідні зміни Основного закону викличуть необхідність уточнення законодавчої бази, що також потребує часу. Тому обговорюється варіант, згідно з яким термін повноважень місцевих органів влади, а також міських, сільських та селищних голів, обраних у жовтні 2015-го, становитиме лише два роки», – зазначив С. Рахманін.

При цьому він наголосив, що норму про проведення позачергових місцевих виборів (переможці яких і зможуть повноцінно розпоряджатися новими повноваженнями) пропонують внести до перехідних положень Конституції.

Натомість віце-спікер парламенту А. Парубій запевнив, що конституційну реформу і децентралізацію завершать до місцевих виборів, запланованих на 26 жовтня.

За його словами, конституційні зміни передбачають, зокрема, внесення поправок до низки інших законів – чим зараз і займається Конституційна комісія. «Більшість з цих законів ми плануємо прийняти в найближчі тижні. Також ми плануємо, що в кінці цього місяця - початку наступного ми приймемо зміни до Конституції, щоб направити їх до Конституційного суду», – наголосив А. Парубій.

Він також зазначив, що представники місцевих громад на виборах 26 жовтня поточного року повинні обиратися вже «під нові повноваження», тому що завершення реформи пізніше призведе до дострокових місцевих виборів.

Тим часом політики все активніше готуються до місцевих виборів.

У цьому контексті звертає на себе увагу пропозиція Прем'єр-міністра

України А. Яценюка Президенту України П. Порошенку та членам коаліції у Верховній Раді визначитись із «єдиним підходом» до походу на місцеві вибори. Про це він заявив на засіданні уряду 4 червня. Прем'єр вважає, що усі політичні сили, які входять у коаліцію, уже зараз повинні прийняти рішення про формат походу на місцеві вибори. За інших обставин це буде війна всіх з усіма. «Тому моя пропозиція до Президента і до «Блоку Петра Порошенка» як від Прем'єр-міністра і від «Народного фронту» – ми як дві найбільші фракції в парламенті маємо визначити єдину систему і підхід щодо участі в виборчій компанії», – заявив А. Яценюк.

Він також запропонував іншим політсилам коаліції розпочати консультації щодо того, «яким чином ми йдемо на вибори. Кого висуваємо. Швидко треба прийняти новий закон про відкриті списки і забезпечити прозорість і демократичність виборів, з одного боку, а з іншого – забезпечити можливість працювати для парламенту, уряду і країни. Щоб не побігли у цей жахливий популізм і війну демократичного табору самого з собою», – наголосив лідер «Народного фронту».

Щоправда А. Яценюк чітко не зазначив, чи всіх членів коаліції він запрошує до спільного походу на вибори, адже відомо, що серед коаліціантів багато тих, хто критикує уряд, і мало ймовірно, що вони захочуть брати на себе відповідальність за дії уряду. До них, зокрема, можна віднести представників партії «Самопоміч», яка має своє бачення ситуації в Україні і, як нова політична сила, намагається окреслити своє місце на українському політичному полі. Представники цієї партії часто звертають увагу на недосконалість реформ, які проводить уряд, і пропонують свої варіанти реформування країни.

Що ж до місцевих виборів, то «Самопоміч» чітко не заявила, яким чином братиме участь у цій виборчій кампанії, натомість представники партії запропонували свій варіант закону про вибори. «Вибори до місцевих рад мають проходити за новим законом, який запровадить відкриті списки від політичних партій і обрання мерів міст у два тури», – наголосив заступник голови фракції "Об'єднання «Самопоміч»" О. Лаврик.

За його словами, лише за цієї умови інтереси громад у місцевій владі будуть представляти ті люди, яких громадяни реально знають і довіряють їм. І не буде мерів, обраних меншістю. На рівні селищ, районів і невеликих міст «Самопоміч» пропонує впровадити багатомандатну мажоритарну систему. Політик вважає, що для обласних центрів і міст, де живе понад 90 тис. виборців, потрібно застосовувати нову для України систему пропорційних відкритих списків. Така система працює в більшості країн Європи та точно відображає електоральні настрої громад.

Ще однією вимогою «Самопоміч» до нового виборчого закону є істотне зменшення кількості депутатів місцевих рад. «Всі погоджуються з необхідністю істотно вдосконалити виборче законодавство, прийнявши новий закон, однак, чи буде політична воля інших фракцій у повному складі підтримувати такі зміни – поки говорити рано», – наголосив О. Лаврик.

За його словами, найгірше, якщо вся виборча реформа може звестися до косметичних змін в діючий закон про місцеві вибори. «Це призведе до

можливості реваншу старої влади і не дозволить провести вибори прозоро», – зазначив О. Лаврик.

Водночас «Самопоміч» активізує свою діяльність у регіонах, хоча при цьому й не акцентує увагу на виборчій кампанії. Партиїці відзначають, що їх діяльність буденна і постійна. Наприклад, станом на початок травня навколо партії «Самопоміч» в регіонах було створено понад 300 ініціативних груп, де можна отримати безкоштовну консультацію юриста та психолога.

Слід відзначити, що передвиборна риторика регіональних організацій «Самопоміч» відрізняється від позиціонування партії на центральному рівні, де вона пропагує реалізацію реформ. Основними питаннями на місцях є енергоефективність, екологія та соціальні партійні проекти. Зокрема, в Одесі було представлено проект по енергосанації понад 600 багатоквартирних будинків. У Харківській і Дніпропетровській областях активісти «Самопоміч» допомагають в адаптації демобілізованим і пораненим бійцям. У Вінницькій області вчать працювати на комп'ютері пенсіонерів та організують танцювальні вечори. В інших регіонах активісти готуються до проведення партійних конференцій, на яких будуть обирати керівництво та ради партійних організацій.

Аналітики МЦПД Inside Ukraine вважають, що «Самопоміч» необхідно закріпитися на регіональному рівні і тим самим довести, що партія має ідеологію, мережу і підтримку, а не є результатом вдалої реклами та роботи політичних технологів.

На думку аналітиків, за умови проведення успішних місцевих виборів і рівномірного електорального результату в більшості областей, А. Садовий може претендувати на статус всеукраїнського політика. Наявність власних депутатських фракцій в областях та районах суттєво збільшить його вагу, а в довгостроковій перспективі такі вихідні позиції дадуть можливість меру Львова позмагатися навіть за посаду Президента.

Варто відзначити, що «Самопоміч», на відміну від партнерів по коаліції, не зазнала рейтингових втрат. Згідно досліджень соціологів, з моменту парламентських виборів «Самопоміч» щонайменше не втратила народної підтримки. А дані Центру Разумкова показали, що якби парламентські вибори відбулися у квітні цього року, партія А. Садового отримала б 9,3 % голосів виборців. При цьому вона би більш ніж удвічі обійшла показник «Народного фронту» і поступилася б лише «Блоку Петра Порошенка».

Такі результати політологи коментують майже одноставно: партія ще не встигла заплямувати себе в "брудних політичних ігрищах". «Сьогодні говорити про те, що у когось із владної коаліції вирости рейтинги, можна хіба що з великою натяжкою. Інша річ, що вони («Самопоміч») не розгубили свої рейтинги, тому що вони нібито перебувають у владі, але в той же час намагаються тримати таку позицію, ніби вони ні до чого й не причетні. Словом, їм поки що вдалося «замаститися» менше, ніж усім іншим», – зазначив політолог К. Бондаренко.

У свою чергу, експерт Центру політичних студій Г. Канєвський, звертаючи увагу на скандал, пов'язаний з членом фракції «Самопоміч»

А. Мірошником, наголосив, що партія використала цю ситуацію з користю для власного іміджу. «Будемо називати відставку Мірошника прецедентом, на який до цього не здатний був жодний політик інших політичних сил, яких зафіксували журналісти в таких аморальних подіях... Партія здатна на самоочищення, на великі шляхетні кроки – хоча скандал з Мірошником не був напряду пов'язаний з бюджетними коштами», – підкреслив політолог.

Експерти вважають, що рейтинг «Самопомочі» тримається на кількох провідних особистостях. Перша і найяскравіша з них – це, звичайно, сам А. Садовий. Позитивний образ мера Львова накладає відбиток на громадську думку про партію: «Українці з інших регіонів бачать, що Львів перетворюється зараз на туристичну Мекку, є прогресивним містом, яке переймає нові технології для впорядкування життя міської громади... Українці очікують людей, які будуть робити справи, а не тільки говорити, і Садовий повністю відповідає на їхній запит», – пояснює феномен іміджу лідера «Самопомочі» Г. Канєвський.

З цим твердженням погоджується і К. Бондаренко, але він вважає, що заслуга А. Садового – те, що він вдало скористався з того, що зробили попередники. «Є легенда про те, що він підняв Львів, хоча насправді Львів було відновлено – будемо говорити відверто – «Партією регіонів», за їхнього менеджменту і державних вливань напередодні Євро-2012. А він просто на цьому побудував собі свою іміджеву програму», – зазначив експерт.

А якщо до цього додати потужний медійний ресурс (родині Садових належать радіо і телеканал «24», радіостанція «ЛюксFM» та портал Zaxid.net), народна підтримка мера Львова не виглядає такою вже й несподіваною.

Крім того, на думку експертів, А. Садовий узяв "гросмейстерську паузу" перед вступом у велику політику, але рано чи пізно він активізує свою діяльність. «Доки сильні світу цього поливають один одного брудом і з'ясовують, хто скільки вкрав, Садовий стоїть в стороні як вічна перспективність. Рано чи пізно йому доведеться або використовувати свій потенціал і замаститися об політику, або ж піти на пенсію», – наголосив К. Бондаренко.

За словами експерта, свого часу таку ж позицію займали А. Яценюк та В. Кличко, які, дочекавшись моменту, досить швидко посіли свої місця у великій політиці.

На думку експертів, поки позитивний імідж львівського мера впливає на рейтинг «Самопомочі» дистанційовано, а парламентська політика робиться руками інших людей – нехай не таких яскравих, однак, в очах народу, надзвичайно перспективних. Перш за все йдеться про депутата-комбата С. Семенченка та «журналіста-люстратора» Є. Соболева. «І у Семена Семенченка, і у Єгора Соболева були різні моменти в біографії, які потрапляли у ЗМІ, але врешті-решт ні перший, ні другий себе не заплямували в якихось гучних корупційних скандалах, а зараз це головне для пересічного виборця», – вважає Г. Канєвський.

К. Бондаренко також звернув увагу на цих політиків і зазначив, що С. Семенченко має харизму, певну вагу серед комбатів, серед учасників

антитерористичної операції, він найбільш відомий із комбатів, але поки що він теж є перспективним політиком, який ще свою перспективу не реалізував. Стосовно ж Є. Соболева, то, на думку політолога, він свій потенціал уже змарнував провальним законом про люстрацію та «дикою» люстраційною кампанією. «Соболев колись був журналістом, який подавав надії. В результаті ж він поповнив галерею персонажів, які були характерні для початку ХІХ століття – таких собі «умных ненужностей», – заявив К. Бондаренко.

Решта осіб зі списку «Самопоміч» лише починають виходити на політичну арену, переконані експерти. «І Гопко, і Сироїд, й інші поки що являють собою 50 відтінків сірого. Народ завжди чогось від когось чекає, але насправді «Самопоміч» – це партія вічної перспективи», – вважає К. Бондаренко.

Варто відзначити, що на регіональному рівні подекуди ще остаточно не визначилися з перспективами «Самопоміч» як політичної партії. Зокрема, на Волині «Самопоміч» представлена просто як громадська організація. За словами Ю. Вусенко, яка є не лише одним із лідерів ГО «Самопоміч», а й помічником народного депутата Г. Гопко, сьогодні говорити про політичну складову та політичну партію «Самопоміч» у Волинській області некоректно. «Я знаю позицію лідерів «Самопоміч»: партійна структура повинна будуватися тільки в тому випадку, коли вже є сильна команда, коли є люди, в яких ми впевнені, коли є люди, які дійсно прийдуть і будуть щось змінювати», – зазначила Ю. Вусенко.

На її переконання, якщо це є нормальне, зріле, виважене рішення, є впевненість в цих людях, тоді можна створювати партійну структуру. Це прерогатива виконкому партії. Сьогодні працюють у Волинській області громадська організація, ініціативні групи, які розбудовуються та, звичайно, мають амбіції. Якщо вони роблять багато чого як громадські активісти, то зможуть щось змінити і при владі. «Але стовідсоткової гарантії того, що «Самопоміч» буде іти на місцеві вибори на Волині, немає. Коли відбувається розбудова громадської організації, люди туди приходять не як люди, що прийшли під вибори, а як громадські активісти», – наголосила Ю. Вусенко.

Вона також вважає великим мінусом те, що місцеві вибори надто близько і буде дуже важко відмежовувати тих, хто іде працювати, від тих, хто іде лише на вибори. «Ми шукаємо тих, хто хоче дійсно щось міняти, а не прийти і за допомогою бренду «Самопоміч» отримати мандат, при цьому дуже легко втратити довіру громади і «працювати в мінус», – підкреслила одна із лідерів ГО «Самопоміч» на Волині.

Натомість її опонент, ще один лідер цієї регіональної організації Т. Яковлев уже готовий іти на вибори. Як інформують ЗМІ, 28 травня в групі луцького осередку організації в Facebook з'явилось звернення керівника Луцького представництва ГО «Об'єднання «Самопоміч» Т. Яковлева до усіх активістів та ініціативних груп ГО «Самопоміч» м. Луцька та Волинської області, в якому запропоновано «провести обговорення щодо формування узгодженого єдиного списку публічних осіб, які потенційно можуть іти на місцеві вибори від політичної партії "Об'єднання «Самопоміч»".

Відсутня чітка визначеність в «Самопоміч» і на Черкащині. Як зазначив голова правління Черкаської обласної організації Комітету виборців України М. Михлик, у партії «Самопоміч» нині немає серйозної стратегічної зацікавленості в участі в місцевих виборах на Черкащині. «Це політсила, яка намагається грати в довгу стратегію, а прийдешні місцеві вибори вони розглядають як проміжні й не головні для них. Пріоритет для них – підготовка до наступних президентських і парламентських виборів. Саме з цих позицій вони розглядають місцеві вибори, зокрема для того, щоб знайти людей на місцях, із якими можна буде працювати потім», – зазначив експерт.

На його думку, «Самопоміч» не планує брати участі в місцевих виборах глобально по всій Україні. «Тобто вони робитимуть точкові виборчі кампанії саме там, де в них є сильні організації, явні лідери без поганого шлейфу, і туди вони вкладатимуть гроші, туди їздитимуть загальноукраїнські лідери тощо. Черкаси я поки що не бачу, що сюди будуть вкладатися сили «Самопоміч». Тому що немає поки на кого покластися сьогодні. Можливо, щось там зміниться за кілька місяців», – заявив М. Михлик.

При цьому він наголосив, що, у випадку відмови «Самопоміч» від балотування в Черкасах, це дуже серйозно дезорієнтує виборців, і, можливо, надасть шанс новим партіям і проектам, наприклад, «Вільним демократам».

Загалом же партія «Самопоміч» поки що не дає чіткої відповіді на питання, яким чином вона братиме участь у майбутніх виборах до місцевих органів влади, кого вона бачить своїми союзниками тощо. Причинами цього є те, що поки що невідомо, які будуть внесені зміни до Конституції, якими будуть статус місцевої влади та новий виборчий закон і, саме головне, якою буде політична і економічна ситуація в Україні до жовтня 2015 р. *(Парубій: Конституційну реформу нужно завершит до местных выборов в октябре // (http://gordonua.com/news/politics/Parubiy-Konstitucionnuu-reformu-nuzhno-zavershit-do-mestnyh-vyborov-v-oktyabre-84205.html). – 2015. – 08.06; Яценюк пропонує Порошенку уже домовитись про місцеві вибори // (http://www.pravda.com.ua/news/2015/06/4/7070149/). – 2015. – 04.06; «Самопоміч» настаивает на принятии нового закона о выборах // (http://samopomich.ua/ru/uk-samopomich-napolyahaje-na-uhvaleni-novoho-zakonu-pro-vybory/). – 2015. – 20.05; Як «Самопоміч» готується до місцевих виборів // (http://galinfo.com.ua/news/192983.html). – 2015. – 06.05; «Самопоміч» у парламенті: українці досі вірять у велику львівську мрію // (http://www.slovoidilo.ua/2015/04/30/stattja/suspilstvo/samopomich-u-parlament-i-ukrayinczi-dosi-viryat-u-velyku-lvivsku-mriyu). – 2015. – 30.04; Немає гарантії, що «Самопоміч» на Волині піде на місцеві вибори, – Юлія Вусенко // (http://ar.volyn.ua/20150528-nemaje-harantiji-scho-samopomich-na-volyni-pide-na-mistsevi-vybory-yuliya-vusenko/). – 2015. – 28.05; «Самопоміч» може проігнорувати місцеві вибори в Черкасах – Михлик // (http://vikka.ua/novini/70314-samopomich-mozhe-proignoruvati-mistsevi-vibori-v-cherkasah-mihlik.htm). – 2015. – 31.05).*

Перспективы проведения местных выборов в Харькове в оценках политиков и экспертов

Сегодняшняя политическая ситуация в Харькове, как и в целом в стране, во многом определяется фактором приближения местных выборов, которые, по оценкам экспертов, в очередной раз продемонстрируют рост противоречий в украинском политикуме и могут иметь в качестве последствий трансформацию или смену региональных элит. Одним из самых обсуждаемых в СМИ вопросов в контексте подготовки к ним является вероятность реванша оппозиционных сил в регионах Юга и Востока Украины.

Некоторые наблюдатели отмечают, что Харьков сегодня находится в зоне террористической угрозы и угрозы роста «сепаратистских» настроений, а сложная социально-экономическая ситуация только усугубляет эти риски, поэтому местные выборы станут ареной острой политической борьбы, исход которой будет зависеть от многих факторов.

Политолог В. Карасев, комментируя возросший уровень террористической активности в Харькове, отметил, что «многие хотят расшатать Харьков, тем самым расшатать и Восточную Украину, и нынешнюю власть в Киеве», которая «очень слабо контролирует этот город».

Многие СМИ отмечают, что объективно слабым местом сегодняшних провластных политических сил могут оказаться выборы харьковского городского головы и Харьковского горсовета.

Мэр Харькова Г. Кернес сегодня считается наиболее рейтинговым из всех претендентов на пост городского головы. Кроме того, он имеет в своем распоряжении значительные медиа-ресурсы, контролируя 7 канал, каналы «Фора» и «Фаворит», газеты «Вечерний Харьков», «Харьковские ведомости».

Недавно Г. Кернес подтвердил, что планирует участвовать в местных выборах, и отметил, что пользуется самым высоким уровнем электоральной поддержки в городе. По разным оценкам, ее уровень составляет сегодня от 25 до 30 %. Обозреватели напоминают, что по итогам выборов в Верховную Раду Г. Кернес продемонстрировал способность провести по 14 округам в области 13 своих кандидатов в народные депутаты, и подчеркивают, что совокупный рейтинг всех его возможных оппонентов на выборах не превышает 10 %. И хотя некоторые эксперты отмечают, что влияние Г. Кернеса в области постепенно снижается, этот процесс идет не так быстро, как представляют его оппоненты.

Среди конкурентов Г. Кернеса на выборах в Харькове обозреватели называют советника министра внутренних дел А. Геращенко, представительницу КПУ А. Александровскую, И. Богословскую, бизнесмена А. Ярославского, экс-губернатора Харьковщины И. Балуту, экс-министра АПК И. Швайку. В то же время наблюдатели не исключают сценария, в котором сам

Г. Кернес не пойдет на выборы, поддержав своего «преемника», которым может стать один из его заместителей или нынешний секретарь городского совета А. Новак.

В СМИ часто звучат мнения, что Г. Кернес «ведет арьергардные бои», пытаясь сохранить влияние, которое резко уменьшилось за последний год. Его главная цель сегодня – сохранить активы, а это во многом будет зависеть от исхода местных выборов. Пока Г. Кернес твердо заявляет о намерении баллотироваться, самостоятельно управляя при этом своей избирательной кампанией.

Кроме того, утверждается, что с Г. Кернесом ведутся переговоры о возможности уступить кресло городского головы в обмен на гарантии безопасности. Доводами в пользу такого сценария приводятся его физическое состояние и одиозная репутация в городе. От исхода этих переговоров может зависеть и то, чем завершится заведенное против него уголовное дело, ведь именно с приближением выборов обозреватели связывают продолжение уголовного преследования Г. Кернеса и организацию митингов с требованием его отставки. Вероятно, Г. Кернес не демонстрирует готовности идти на уступки, чем и объясняется активизация процессов вокруг уголовного дела.

Сам мэр Харькова заявляет, что уголовное производство в отношении него является фальсификацией и открыто для того, чтобы «очернить, обвинить и дискредитировать».

Напомним, Г. Кернеса и двух его охранников обвиняют в нападении на «евромайдановцев» А. Кутянина и А. Ряполова, которые были похищены во время фотографирования номеров автомобилей возле гостиницы «Националь», принадлежащей Г. Кернесу. Г. Кернесу сообщили о подозрении в совершении преступлений, предусмотренных ч. 2 ст. 146 (незаконное лишение свободы или похищение человека), ч. 2 ст. 127 (истязание), ч. 1 ст. 129 (угроза убийством) УК Украины, прокуратура заявила о завершении досудебного расследования.

Г. Кернес в свое оправдание утверждал, что дело сфабриковано и является мстью со стороны главы МВД А. Авакова, противостояние с которым якобы продолжается со времен оранжевой революции.

Характерно, что в ходе одного из судебных заседаний Г. Кернес обвинил А. Авакова в покушении на свою жизнь, дав таким образом, как отметили некоторые обозреватели, старт своей избирательной кампании. «Аваков – непрофессиональный руководитель, и им движет месть. В Харькове милиция также преследует. В покушении на меня торчат уши Авакова», – заявил харьковский мэр.

О том, что фактором, обусловившим давление на мэра Харькова, стало продолжение давнего конфликта Г. Кернеса с А. Аваковым, заявляет глава фонда «Народная дипломатия» А. Кочетков. «Это борьба за Харьков», – говорит эксперт, подчеркивая, что сейчас ситуация в Украине становится все более сложной для власти. «Так что чем более неоднозначной становится ситуация, тем больше возможностей для маневра появляется у местных элит», которые еще недавно поддерживали действующую власть. «И вот с этими местными элитами ...сейчас и пытаются разбираться, максимально ослаблять

их, демонстрируя, что при необходимости пойдут до конца», – отмечает эксперт. При этом, по его мнению, давление на Г. Кернеса «может привести к образованию самых неожиданных союзов и изменению статуса» Харькова.

Заявления с требованием немедленного суда над Г. Кернесом ранее звучали от нескольких народных депутатов. По словам провластного народного депутата А. Кирша, представители Блока Петра Порошенко встречались с В. Шокиным накануне его назначения на должность Генпрокурора и выдвинули требование ареста и суда над харьковским мэром.

Среди требующих наказания для Г. Кернеса есть также депутаты О. Ляшко и И. Богословская, которая в открытом письме к В. Шокину потребовала взять Г. Кернеса под стражу, а позже в своем блоге потребовала перенести суд над Г. Кернесом в Киев, чтобы сделать процесс максимально прозрачным и избежать давления окружения Г. Кернеса на судей.

Высший специализированный суд Украины по рассмотрению гражданских и уголовных дел направил уголовное дело в его отношении для рассмотрения в Полтаву. Заседание суда 28 апреля не состоялось из-за неявки Г. Кернеса, а 18 мая он прибыл в суд, но вынужден был покинуть судебное заседание из-за угрозы нападения. При этом народный депутат от «Народного фронта» А. Геращенко заявил, что этот эксцесс мог быть организован группой поддержки Г. Кернеса. Ранее о том, что Г. Кернес инсценирует теракт, чтобы сорвать судебное заседание 28 мая, написала на своей странице в Facebook И. Богословская. По ее словам, сторонники Г. Кернеса готовили «фейковые взрыв и нападение», что помимо прочего будет использовано для обострения общественного противостояния в Харькове.

В ходе судебного заседания 28 мая судья отклонил несколько ходатайств адвокатов Г. Кернеса на отвод прокурора. Адвокаты его охранников заявили, что они не полностью ознакомились с материалами дела и потребовали переноса заседания. Судья согласился с их доводами и назначил следующее судебное заседание на 3 июля.

Некоторые наблюдатели связывают активность О. Ляшко и И. Богословской в деле Г. Кернеса с заинтересованностью бывшего главы Администрации В. Януковича С. Левочкина в победе на выборах М. Добкина, который занимал кресло мэра Харькова с 2006 по 2009 г. и покинул этот пост после назначения харьковским губернатором. Считается, что у него есть шансы на победу в выборах в случае, если Г. Кернес не примет в них участия. «У Добкина есть шанс, но опять же – это надо, чтобы я не пошел на выборы», – заявил недавно Г. Кернес.

О сближении М. Добкина и С. Левочкина, избранного депутатом Верховной Рады от Оппозиционного блока, говорят некоторые журналисты, ссылаясь на источник в окружении самого Г. Кернеса.

Сегодня М. Добкин заявляет, что Оппозиционный блок пытаются не допустить до участия в местных выборах. По его словам, Харьковское областное управление юстиции отказывает в регистрации региональной ячейке партии, из-за чего оппозиционеры могут не успеть подготовиться к выборам и решить организационные вопросы. «Есть указание сверху, указание жесткое и

четкое на уровне областного управления юстиции любыми силами и средствами затянуть процесс регистрации Оппозиционного блока. Таким образом, помешав нашей политической партии принимать участие в местных выборах», – говорит М. Добкин.

Отметим, что выборы мэров городов – перспективное направление для сегодняшней оппозиции. Учитывая результаты Оппозиционного блока на парламентских выборах и последние результаты соцопросов, можно предположить, что эта партия может всерьез претендовать на своего мэра в Харькове, Днепропетровске и Запорожье. Один из вариантов для Оппозиционного блока получить весомый результат – выдвигать сильных и популярных в регионах мажоритарщиков. К тому же общее социально-экономическое положение в Украине способствует росту популярности оппозиции.

Некоторые политологи также склонны считать, что Оппозиционный блок хотят отстранить от участия в выборах из-за явного лидерства в регионе. Так, по оценкам политического эксперта А. Покроева, Оппозиционный блок нарастил свою поддержку в регионе с 33 % в феврале до 36 %, в то время как популярность провластных политических сил снижается. К примеру, если «Народный фронт» в Харьковской области в феврале поддерживали 8 % избирателей, то сегодня этот показатель может составлять около 2 %.

Что касается И. Богословской, то наблюдатели давно высказывают предположение, что она входит в сферу влияния С. Левочкина. По поводу ее обращения к Генпрокурору известный харьковский блогер А. Костенко пишет: «В свете начавшейся предвыборки хочется надеяться, что это всего лишь многоходовка Левочкина для продвижения своего вассала и одноблочника Добкина в кандидаты на кресло мэра Харькова. Потому как аваковский человек в Харькове (как и человек Порошенко) Лёве здесь ой как неудобен – боится, что электоральная база “регионалов” может поплыть к конкурентам, поэтому второе место на выборах в Харькове Оппоблоку было бы хорошо зарезервировать за своим человеком».

В оппозиционных СМИ также отмечается, что судебный процесс над Г. Кернесом является «элементом давления на региональные украинские элиты» и проходит в условиях начавшегося доминирования команды П. Порошенко. Обозреватели не исключают, что к моменту местных выборов П. Порошенко может запустить нишевые партийные проекты на Юго-Востоке Украины.

Как считают эксперты, игроком, чье влияние будет заметно на местных выборах в Харькове, является И. Коломойский, итоги участия которого в парламентских выборах в 2016 г. будут во многом зависеть от успехов на местных выборах. Считается, что И. Коломойский заинтересован сделать Харьковщину одним из своих базовых регионов, помимо Днепропетровска.

СМИ напоминают в связи с этим, что весной 2014 г. именно влияние И. Коломойского на Г. Кернеса стало одним из ключевых факторов, которые не позволили сепаратистам взять контроль над городом. Также есть информация, что сейчас И. Коломойский ведет переговоры с Г. Кернесом относительно

сотрудничества на местных и парламентских выборах. Плодами такого сотрудничества может стать укрепление позиций Г. Кернеса в Харькове. «Кернеса сложно однозначно назвать человеком Коломойского. Но они, безусловно, являются людьми с общими интересами», – заявляет глава фонда «Народная дипломатия» А. Кочетков.

В то же время при таком сценарии наблюдатели не исключают конфликта интересов с бывшими коллегами Г. Кернеса по Партии регионов. Если последний сможет склонить свой электорат к поддержке на местных, а потом на парламентских выборах одной из партий И. Коломойского, например «Майбутнє України», то уровень поддержки Оппозиционного блока может значительно сократиться.

Кроме того, есть вероятность, что И. Коломойский попытается использовать бывшего члена ПР В. Хомутынника, который сегодня занимается, в частности, восстановлением структуры партии «Відродження», которую называли ранее «партией железнодорожников». Таким образом, у И. Коломойского есть шансы усилить свои позиции в Харькове, что будет сказываться на общем контексте политической игры в Украине.

Отметим также, что, по оценкам специалистов, Харьковская область, при доминировании экс-«регионалов» и их союзников, не является монолитной в электоральном плане. Как указывают специалисты, северо-восток, восток, юго-восток и центр Харьковщины – более пророссийские. Здесь более сильны позиции у экс-«регионалов» и коммунистов, особенно в городах областного значения. На северо-западе, западе и юго-западе области проукраинские настроения более сильны, преимущество экс-«регионалов» не является подавляющим.

При этом по состоянию на конец марта 2015 г. в регионе было официально зарегистрировано 157 тыс. беженцев из Донбасса и Крыма. По неофициальным данным таких людей – более 300 тыс. (11 % населения). Нельзя исключать, что общее количество переселенцев и число официально зарегистрированных переселенцев будет расти. В случае их участия в местных выборах это серьезно скажется на их результатах. Считается, что подавляющее большинство беженцев пополнит электорат экс-«регионалов». Таким образом, явка, участие переселенцев и формат выборов могут существенно повлиять на их результаты.

Среди факторов, которые могут кардинально изменить предвыборную расстановку сил в регионе, – активизация военных действий на Донбассе. Их ход, как и серьезные изменения социально-экономической обстановки (сегодня наблюдается тенденция к ухудшению ситуации и рост протестных настроений) существенно повлияют на общественное мнение. В то же время дополнительные предпосылки для укрепления влияния оппозиции создает отсутствие сильного «проукраинского» кандидата, что является сегодня одной из особенностей политической ситуации в Харькове.

Наука – суспільству

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти

У рамках громадського проекту «Україна – Німеччина: виміри часу» німецька делегація з м. Раунен у складі С. Фрітца, К. Беніша та А.-Л. Колер відвідала Кіровоградщину. Делегація взяла участь у проведенні круглого столу з директорами закладів освіти на базі Кіровоградського інституту післядипломної педагогічної освіти ім. В.Сухомлинського.

Співробітництво області в освітній галузі з ФРН започатковано навчально-виховним комплексом «Олександрійський колегіум – спеціалізована школа». З ініціативи педагогів колегіуму постійно відбуваються міжнародні партнерські обміни, зокрема між їхнім навчально-виховним комплексом і Магістер Лаукард інтегрованою загальною школою Херштайн Раунен (Німеччина). Учителі німецької мови Олександрійського колегіуму – активні учасники наукових конференцій, семінарів з підвищення кваліфікації, зустрічей з європейською молоддю. Олександрійські учні відвідують німецькі школи, де вдосконалюють мовну практику, а також мають змогу проживати в німецьких сім'ях. У свою чергу школярі із ФРН знайомляться з Україною та Олександрійським колегіумом. Завдяки міжнародній співпраці, випускники з Олександрії успішно навчаються не тільки в університетах України, а й Німеччини, Польщі, США та інших країн. Цей міжнародний досвід дає змогу українській молоді в подальшому застосувати здобуті за кордоном знання у своїй державі.

Делегація з Німеччини презентувала свої проекти стосовно співпраці та обміну досвідом. Зокрема, заплановано залучати до міжнародної програми учнів з малозабезпечених сімей. До того ж до України приїжджатимуть не лише німецькі учні, а також і вчителі, які допомагатимуть українським школярам у вивченні іноземних мов. Розширюються й межі програми обміну: наступного року до неї буде задіяно також Францію (*Кіровоградська ОДА (<http://kr-admin.gov.ua/start.php?q=News1/Ua/2015/09041503.html>). – 2015. – 9.04*).

* * *

З 30 березня до 2 квітня 2015 р. в м. Кошице (Словацька Республіка) відбулася I Міжнародна науково-практична конференція «Україна – ЄС. Сучасні технології, економіка та право». Організаторами конференції виступили Академічне співтовариство М. Балудянського (Словацька Республіка), Чернігівський національний технологічний університет, Київський університет права НАН України, Кошицький технічний університет (Словацька Республіка); Лодзинський технічний університет (Республіка Польща); Господарська академія ім. Д. А. Ценова (Республіка Болгарія); Університет Тузли (Боснія і Герцеговина).

У конференції взяли участь відомі вчені, викладачі, аспіранти та студенти вищих навчальних закладів та установ України, Словацької Республіки, Республіки Польща, Грузії, Республіки Болгарія та ін.

Під час конференції начальник управління ліцензування та акредитації Міністерства освіти і науки України, доктор педагогічних наук, професор А. Шевцов привітав учасників конференції від імені міністерства та виступив з доповіддю про сучасний стан реформ у системі вищої освіти в Україні. Особливу увагу було при цьому приділено питанню ліцензування та управління якістю освітньої діяльності й змінам у системі акредитації навчальних програм в Україні.

Із вступним словом до учасників конференції на пленарному засіданні також звернулися М. Вархола, президент Академічного співтовариства М. Балдянського, доктор технічних наук, професор (Словацька Республіка); Р. Ленартова, віце-мер м. Кошице (Словацька Республіка); С. Шкарлет, ректор Чернігівського національного технологічного університету, доктор економічних наук, професор.

У наукових доповідях, проголошених на засіданні, порушувалися актуальні питання щодо проблем розвитку сучасних технологій, удосконалення національного законодавства у відповідності з правом Європейського Союзу. Велика увага також приділялася обговоренню проблемних питань у сфері економіки (*Міністерство освіти і науки України (<http://www.mon.gov.ua/usi-novini/novini/2015/04/14/i-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferencziya>). – 2015. – 14.04*).

Діяльність науково-дослідних установ

15 квітня 2015 р. у Чернігові в Обласному інституті післядипломної педагогічної освіти ім. К. Д. Ушинського проведено міжрегіональну науково-практичну конференцію «Україна у Другій світовій війні: міфи і реальність» (до 70-річчя перемоги над нацистською Німеччиною).

Організатори: Український інститут національної пам'яті, управління освіти і науки Чернігівської облдержадміністрації, Чернігівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти ім. К. Д. Ушинського, Інститут історії, етнології та правознавства ім. О. М. Лазаревського Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка.

За дорученням керівництва Українського інституту національної пам'яті С. Бутко, представник Інституту в Чернігівській області, виступив з доповіддю на тему: «Державна політика національної пам'яті щодо увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 років». Він проаналізував засади української державної політики національної пам'яті щодо Другої світової війни, які сформульовані в законах «невідкладної декомунізації», які Верховна Рада України прийняла 9 квітня 2015 р.: «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років», «Про правовий статус та вшанування пам'яті учасників боротьби за незалежність України у ХХ столітті», «Про увічнення перемоги над нацизмом в Другій світовій війні 1939–1945», «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режимів та заборону

пропаганди їхньої символіки».

С. Бутко привернув особливу увагу на ключові принципи положення законодавчих актів: наслідком домовленостей нацистської Німеччини та СРСР від 23 серпня 1939 р. був початок Другої світової війни, нацистський та комуністичний тоталітарні режими на території України вчинили численні злочини проти людства та людяності, військові злочини та злочини геноциду, унаслідок чого Україні та українському народові було завдано величезних втрат, необхідність віддавати данину пам'яті усім жертвам Другої світової війни 1939–1945 років та постійне піклування про ветеранів війни, учасників визвольного руху та жертв нацизму. Головне, що вперше на законодавчому рівні держава визнає ОУН, УПА та інші українські національно-визвольні організації та формування, їхніх учасників як борців за незалежність України, яких треба шанувати.

С. Горобець, співробітник Українського інституту національної пам'яті, кандидат історичних наук, у доповіді на тему: «Радянська тактика “випаленої землі” на українських землях у 1941 році» наголосив на тому, що подолання радянських міфів про війну, рівно як і Закон України «Про увічнення перемоги над нацизмом в Другій світовій війні 1939–1945», аж ніяк не применшують заслуги й подвиги ветеранів, не змінюють до них ставлення. Навпаки, якщо спиратися на істину, то трагедія тих, хто пережив війну, пройшов через це жахливе випробування, видається ще більш глибокою, ніж це прийнято вважати. Він підкреслив, що комуністичний режим під час відступу в 1941 р. не тільки не евакуював «некорисних» простих громадян, а й проводив тактику «випаленої землі», аби нічого не лишити після себе – ані ворогу, ані цивільному населенню, яке було приречене опинитися під нацистською окупацією. Більше того, траплялися далеко непоодинокі випадки, коли руйнування інфраструктури проводилося настільки поспіхом, настільки байдуже щодо долі людей, що призводило до страшних жертв, а самі дії підпадали під кваліфікацію військових злочинів. Так, 18 серпня 1941 р. у Запоріжжі висадили в повітря частину греблі Дніпрогес, хоча основні сили німців підійшли сюди лише за 46 днів. Величезна хвиля поховала під собою приблизно до 100 тис. осіб, з яких 80 тис. – мирні жителі. У Дніпропетровську було підірвано хлібокомбінат разом із зміною робітників. В Одесі затопили приморські квартали разом з жителями. Із Харкова вивезли сотні представників інтелігенції для того, щоб спалити в запертому будинку. Цей скорботний список комуністичних злочинів проти цивільного населення, власних громадян тільки в 1941 р. можна продовжувати ще довго.

С. Бутко, співробітник Українського інституту національної пам'яті, також виступив із власною доповіддю на тему: «Радянський міф про партизанський рух як “народних месників”». Він показав на основі аналізу фактів минулого, що, на відміну від рухів опору країн Європи, радянський партизанський рух був створений і жорстко керувався комуністичним режимом СРСР. Червоні партизани не захищали цивільне населення, а разом з боротьбою проти окупантів виступали як інструмент режиму проти «неблагонадійних елементів» та національно-визвольних рухів. Типовим прикладом байдужості до долі

населення стала Корюківська трагедія, найбільший злочин знищення нацистськими карателями містечка разом з його мешканцями в Другій світовій війні у Європі. Партизанське з'єднання О. Федорова (понад 3 тис. партизанів) перебувало на відстані 15 км від місця вбивства людей карателями (300–500 осіб), яке тривало 1–2 березня 1943 р., і не прийшло рятувати співгромадян. Отже, радянські партизани – не народні, а сталінські месники.

Викладачі кафедри суспільних дисциплін і методики їх викладання Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти ім. К. Д. Ушинського О. Оніщенко, А. Волинець, Л. Нестеренко, Є. Шпилевський, Н. Потій, А. Мідько виступили з доповідями та науковими повідомленнями «Жінки у роки другої світової війни», «Роль і місце православної церкви у Радянському Союзі в часи Другої світової війни», «Окупаційний режим на Срібнянщині (вересень 1941 – вересень 1943 рр.)», «Освіта в Чернігові в період нацистської окупації», «Навчальний процес у початкових школах Чернігова у роки нацистської окупації (1941–1943 рр.)», «Повсякденне життя населення Чернігівщини в умовах нацистської окупації під час Другої світової війни». Своїми історичними розвідками «Організація та забезпечення навчального процесу в школах Лосинівського району в період окупації (1941–1943 роки)», «Комарівська школа Борзнянського району у роки нацистської окупації» поділилися учителька історії Лосинівської загальноосвітньої школи І–ІІІ ст. Ніжинської районної ради Н. Авраменко та проректор інституту, кандидат педагогічних наук І. Лисенко.

О. Мокрогуз, завідувач кафедри суспільних дисциплін та методики їх викладання ЧОППО ім. К. Д. Ушинського, кандидат педагогічних наук, у доповіді на тему: «Зміна історичних поглядів як фактор насадження ідеологічної парадигми, або що змінилось у розумінні історії Другої світової війни у російських підручниках за 14 років» проаналізував зміст російських підручників за останні 15 років, особливу увагу зосередивши на питаннях висвітлення подій Другої світової війни (Великої Вітчизняної війни в інтерпретації російських укладачів підручників історії).

Питанням патріотичного виховання, формування громадянського суспільства в умовах «гібридної війни» Росії проти України були присвячені доповіді М. Коропатника та А. Костирева, доцентів кафедри суспільних дисциплін та методики їх викладання, Л. Іваненко, старшого викладача цієї ж кафедри: «Бойові дії на Сході України: антитерористична операція чи війна? Спроба аналізу внутрішніх і зовнішніх чинників з екскурсом в історію», «Патріотизм vs націоналізм: консолідація українського суспільства як мета патріотичного виховання», «Людяність у нелюдський час: виховання милосердя на уроках Другої світової» (*Майшев О. У Чернігові проведено конференцію «Україна у Другій світовій війні: міфи і реальність» // Чернігівщина: події і коментарі (<http://pik.cn.ua/15166/u-chernigovi-provedeno-konferentsiyu-ukrayina-u-drugiy-svitoviy-viyini-mifi-i-realnist>). – 2015. – 16.04).*

Аерокосмічна і авіаційна галузі

7 квітня 2015 р. у Державному космічному агентстві України (далі – ДКА) відбулося обговорення «Стратегії космічної діяльності на період до 2020 року». Участь у заході взяли представники Ради національної безпеки і оборони України, Міністерства оборони, Національної академії наук України, Харківського авіаційного інституту, ЗМІ, громадськість, а також керівники підприємств та установ космічної галузі.

Презентувавши Стратегію, перший заступник голови С. Капштик назвав основні напрями її реалізації:

- концентрація бюджетних коштів для вирішення визначених урядом пріоритетних завдань космічної діяльності;

- створення та розвиток вітчизняних супутникових інформаційних систем на основі власних космічних апаратів для дистанційного зондування Землі (ДЗЗ) та супутників зв'язку й мовлення;

- упровадження інформаційних супутникових технологій в інші галузі економіки держави;

- інтеграція національних супутникових інформаційних систем до світових мереж, забезпечення взаємодії із закордонними операторами супутникових систем та інформаційних мереж і сервісів;

- створення на комерційній основі космічних транспортних систем, які будуть конкурентоспроможними на світовому ринку пускових послуг;

- наукові та науково-технологічні космічні дослідження;

- реструктуризація, реформування та корпоратизація, технічне й технологічне переоснащення провідних підприємств галузі;

- реалізація молодіжних проектів у космічній галузі, пов'язаних з освітою, практичною участю в космічних проектах, використання космічних інформаційних систем у суміжних галузях, підвищення соціальної привабливості роботи в космічній галузі (*Державне космічне агентство України* (<http://www.nkau.gov.ua/nsau/newsnsau.nsf/HronoIU/2C5AC5169D92C3DCC2257E2100289BA0?OpenDocument&Lang=U>). – 2015. – 8.04).

* * *

Ракета-носії «Зеніт» спроектована й розроблена конструкторським бюро «Південне» в співдружності з багатьма проектними, науковими, виробничими і випробувальними організаціями Радянського Союзу. Виготовляється Південним машинобудівним заводом у кооперації з підприємствами-розробниками. Її перший пуск відбувся 30 років тому – 13 квітня 1985 р. з космодрому «Байконур».

Створення КРК «Зеніт» велось 10 років спільними зусиллями великих колективів учених, конструкторів, проєктантів, технологів, монтажників, випробувачів багатьох підприємств і організацій різного профілю всієї країни. Так, система управління носія створена в НДІ АП ім. академіка М. Пилюгіна, двигуни – у КБ «Енергомаш» під керівництвом академіка В. Глушка, стартовий комплекс – у КБ транспортного машинобудування, яке очолював В. Соловійов.

Високі енергетичні характеристики ракети, унікальна точність виведення космічних апаратів, повністю автоматизований «безлюдний» старт, екологічно чисті компоненти палива – ці та інші переваги ракети і всього комплексу ще 30 років тому дали змогу РН «Зеніт» стати кращою у світі у своєму класі.

РН «Зеніт» є основою унікальних міжнародних проектів «Морський старт» і «Наземний старт». До сьогодні вже проведено 82 пусків: 37 пусків носія «Зеніт-2», 36 – за програмою «Морський старт», шість – за програмою «Наземний старт». Проведено також пуски за федеральною програмою РФ: один пуск РН «Зеніт-2SB» і два пуски РН «Зеніт-3SLБФ».

Попереду нові старти. «Зеніт» продовжує працювати й готовий до участі в нових перспективних проектах, у тому числі і в пілотованих пусках (*Державне космічне агентство України (<http://www.nkau.gov.ua/nsau/newsnsau.nsf/HronolU/30F2C64C82917EEFC2257E2100439AFE?OpenDocument&Lang=U>). – 2015. – 9.04).*

* * *

10 квітня 2015 р. у залі президії НАН України відбулося спільне засідання Ради з космічних досліджень НАН України (РКД) і Науково-технічної ради ДКА України (НТР), присвячене Міжнародному дню авіації та космонавтики. Із вступним словом виступили президент НАН України, голова Ради з космічних досліджень Б. Патон і голова ДКА України, голова НТР О. Урусський. Голова ДКА України відзначив тісну співпрацю установ НАН і ДКА України у виконанні космічних досліджень, зокрема в рамках V Загальнодержавної цільової науково-технічної космічної програми України на 2013–2017 роки, Цільової комплексної програми НАН України з наукових космічних досліджень на 2012–2016 роки, а також спільної науково-дослідної програми Державного підприємства «Конструкторське бюро «Південне» ім. М. К. Янгеля». Члени РКД і НТР заслухали наукові повідомлення про космічні дослідження Г. Лізунова «Іоносат-Мікро», Г. Міліневського «Аерозоль-УА» і відзначили успішну роботу Інституту космічних досліджень і Головної астрономічної обсерваторії з координації наукових досліджень із зазначених проектів. Учений секретар Ради з космічних досліджень І. Вавилова доповіла про участь України в програмах ЄС з космічної тематики (у тому числі «Горизонт-2020»).

Виступ заступника голови Ради з космічних досліджень Я. Яцківа «Космічна тематика у монографічних та періодичних виданнях» був присвячений 20-літтю науково-практичного журналу НАН і ДКА України «Космічна наука і технологія». Було зазначено, що за роки існування видання набуло широкого визнання в Україні та за кордоном, сприяло розвитку космічних досліджень, налагодженню співпраці установ НАН і ДКА, а також широкому інформуванню громадськості щодо здобутків і проблемних питань космічної галузі України та світу (*Державне космічне агентство України (<http://www.nkau.gov.ua/nsau/newsnsau.nsf/HronolU/35F23D5B7598571BC2257E270035D6C6?OpenDocument&Lang=U>). – 2015. – 14.04).*

* * *

10 квітня 2015 р. голова Державного космічного агентства України О. Уруський і міністр екології та природних ресурсів України І. Шевченко підписали Меморандум про співробітництво у сфері науки, технологій та освіти. Документ створює правове підґрунтя для укладання двосторонніх угод і досягнення додаткових домовленостей з питань співробітництва в дослідженні та використанні космічних технологій дистанційного зонування Землі, супутникового зв'язку та навігації для охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів, запобігання надзвичайним ситуаціям.

Зазначений меморандум є першим із серії запланованих до підписання документів щодо використання космічних технологій у різних галузях економіки. О. Уруський зазначив, що, зважаючи на зростаючу потребу в супутниковій інформації, важливим для України є створення власного угруповання космічних апаратів, яке дасть змогу оперативно надавати необхідну інформацію в інтересах міністерств і відомств. «Ми поставили перед собою завдання щороку здійснювати запуск національних космічних апаратів, і це амбітне завдання під силу Україні», – наголосив голова ДКА України. ДКА України та Мінприроди здійснюватимуть також співробітництво в таких напрямках, як розробка проектів проведення досліджень щодо інвентаризації і використання природних ресурсів, використання супутникових даних для розробки та експлуатації геоінформаційних систем; розвиток космічних технологій та інтеграція до реального сектору національної економіки, модернізації виробництва на принципах «зеленої економіки» (*Державне космічне агентство України (<http://www.nkau.gov.ua/nsau/newsnsau.nsf/HronolU/0DAD4744DA105390C2257E27002BF725?OpenDocument&Lang=U>). – 2015. – 14.04).*

Здобутки української археології

Древнюю улицу на Почтовой площади в Киеве, где проходили археологические раскопки, засыпали землей, что вызвало гнев жителей столицы. По словам директора Центра археологии Киева М. Сагайдака, это сделано ради сохранения найденных объектов. «...Рабочая группа при Минкульте, которая занимается сохранением археологических находок на данном объекте, приняла решение временно приостановить работы, засыпать объект и начать сооружение специальных инженерных конструкций с накрытием, которые должны укрепить раскоп и защитить его от дождя и солнца. Ведь на объекте ситуация была неконтролируемая, а стенки постоянно падали. После установки конструкций археологи снова приступят к работе», – отметил он.

Он уточнил, что засыпали раскоп ради спасения археологических находок, ведь из-за резкой смены температур остатки уникальной деревянной усадьбы XI в. могут просто разрушиться. «Фрагменты усадьбы – одна их самых

ценних находок, но если своевременно не позаботиться об их надлежащем сохранении, то в древесине может появиться грибок, который разрушит объект. А лучшим консервантом для деревянных объектов является земля. Также не исключено, что объект будет музеефицирован здесь же, в комплексе торгового центра, потому все должно быть отображено аутентично, а в таком случае целостность объекта очень важна», – добавил М. Сагайдак.

Археологи обозначили зоны, где ценных находок они не обнаружили и где можно проводить стройработы. На проверенных участках строительство будет продолжаться. Что касается музеефикации, то письменных рекомендаций от рабочей группы из Минкультуры пока не поступало (*Mignews.com.ua* (<http://mignews.com.ua/regiony/kiev/5392798.html>). – 2015. – 14.04).

Практичні впровадження науково-дослідних і проектно-технічних напрацювань

Наручний годинник з функцією керування жестами, який можна використовувати як навігаційний пристрій, сконструював другокурсник Вінницького національного технічного університету Д. Кривий. Гаджет дає можливість відслідковувати рухи людини, зв'язуватися по Bluetooth з ПК, мобільним девайсом чи виконувати альтернативну функцію мишки, створюючи віртуальну реальність. Пристрій, за словами винахідника, покликаний допомогти бійцям орієнтуватися на місцевості, підтримувати зв'язок з базою та не потрапити до полону.

«Це – своєрідний компас-навігатор, який не містить якихось складних деталей: тут тільки два датчики, мікропроцес і монохромна плата. Для його виготовлення мені знадобився старенький мобільний телефон і звичайний базарний годинник. Цей гаджет може відслідковувати маршрут людини через супутник, зв'язуючись з головним комп'ютером. Він обладнаний графічним пейджером і дозволяє надсилати повідомлення. Завдяки чорно-білому екрану, годинник енергоощадливий і може тримати заряд упродовж 48 днів. Експериментальний екземпляр я вже відправив на випробовування своєму другові, який перебуває у зоні АТО. Йому сподобався», – зазначив винахідник.

Винахід уже оцінили науковці в Україні. Незабаром він представить його на міжнародному конкурсі комп'ютерних проектів Infomatrix-2015, який відбудеться в Румунії (*I Like News.com* (<http://ilikenews.com./article/student-vinnickogo-politehu-skonstruyuvav-divo-godinnik-dlya-biyciv-ato>). – 2015. – 14.04).

Енергоощадні технології

Технологія «холодної плазми» освоєна в ПАТ «Індуктор» з Івано-Франківська, може дати імпульс розвитку енергоефективності в промисловості, ЖКГ та аграрному секторі. Широкий спектр питань, пов'язаних з науково-виробничими інноваціями, застосуванням

енергоефективних технологій в агропромисловому комплексі та використанням альтернативних і поновних джерел енергії, а також екологічної безпеки обговорили учасники науково-практичної конференції «Енергоефективні екотехнології України», що відбулася в Івано-Франківську. З доповідями на пленарному й секційних засіданнях виступили відомі вчені та керівники промислових підприємств з Києва, Харкова, Івано-Франківська.

Організаторами конференції були неурядова організація «Інститут розвитку міста “Новий Івано-Франківськ”», Івано-Франківська торговельно-промислова палата і ПАТ «Індуктор» за підтримки обласної ради й облдержадміністрації.

На Прикарпатті є певні напрацювання в цій сфері. На Бурштинській ТЕС проведено, зокрема, модернізацію енергоблоків, яка дала змогу збільшити їхню потужність і, звичайно ж, зменшити витрати палива на виробництво електроенергії та шкідливі викиди в довкілля. На Калуській ТЕЦ торік завершено переведення генеруючого обладнання з газу на вугілля. Активно ведеться робота з використання альтернативних і поновних джерел енергії в агропромисловому комплексі, на підприємствах та в організаціях деревообробної й будівельної галузей. У бюджетній сфері триває переведення котелень з газу на тверде паливо. Водночас стрімко зростають і ціни на світло та газ.

Згідно з Національним планом дій щодо відновлювальної енергетики на період до 2020 року, затвердженим постановою Кабінету Міністрів, частка альтернативної енергетики в Україні й на Прикарпатті в тому числі має в найближчі роки зрости до не менше ніж 11 %.

В області є величезний науково-технічний і виробничий потенціал, а також успішний досвід розв’язання проблем енергоефективності. Передусім це Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу. Це і ВО «Карпати», де налагоджено випуск енергоощадних ламп і де виробничники, освоївши передові технології, конкурують зі світовими брендами, а також ряд інших промислових підприємств.

Інститут розвитку міста «Новий Івано-Франківськ» розпочав розробку програми «Івано-Франківськ – ефективне енергетичне місто».

Україна має власні технології і своїх виробників – інтеграторів сучасних енергетичних систем. Але в Україні розвиток альтернативних джерел нашоухується на адміністративні перепони й на монополію постачальників традиційних джерел енергії, зазначив у доповіді на пленарному засіданні генеральний директор ПАТ «Індуктор» І. Волошинюк. Освоєне колективом технологічне обладнання з використанням інфрачервоних блоків «індиго» та запропонована інститутом газу НАН України технологія «холодної плазми» дають імпульс розвитку енергоефективності та енергозбереження в промисловості, ЖКГ та в аграрному секторі, де застосовують різноманітні процеси сушіння, грануляції, також використанню альтернативних і відновлюваних видів палива, біомаси та утилізації різноманітних відходів і виробництва з них електричної й теплової енергії. Саме впровадження запропонованих товариством технологій не лише створить ринок поновних

джерел енергії, а й дасть відчутні результати економії електроенергії, нові робочі місця і створить передумови для реалізації нових напрямів бізнесу, наприклад виробництва пектину та інуліну, якого немає в Україні, дасть змогу сформувати матеріальну базу фундаментальних і прикладних наукових досліджень.

Коментуючи особливості безпосередньо програми науково-практичної конференції, І. Волошинюк зазначив, що включення блоку питань, які обговорювали учасники другої секції, «Використання енергоефективних технологій в агропромисловому комплексі» не випадкове. Воно продиктоване тим, що нині якраз аграрна галузь може стати точкою прориву для української економіки, або ж тим локомотивом, який запустить ланцюгову реакцію розвитку науково-виробничих інновацій у промисловості та паливно-енергетичному секторі.

Значний інтерес в учасників конференції викликали доповіді заступника директора з наукової роботи інституту газу, члена-кореспондента НАН України, доктора фізико-математичних наук В. Жовтянського «Перспективи використання технології “холодної плазми”»; старшого наукового співробітника інституту відновлювальної енергетики НАН України М. Жовміра «Стан та перспективи використання біомаси в Україні»; радника генерального директора ПАТ «Індуктор» Ю. Якубишина «Альтернативні та відновлювальні джерела енергії»; академіка Академії інженерних наук України, завідувача кафедри Івано-Франківського університету ім. Короля Д. Касіянука «Відродження промислової переробки дарів Карпат та нетрадиційної сировини» та ін. *(Петричук М. Точки прориву для економіки // Галичина (<http://www.galychna.if.ua/publication/economics/tochki-prorivu-dlja-ekonomiki>). – 2015. – 4.04).*

Відновлювані джерела енергії

На полігоні твердих побутових відходів у Житомирі запрацював комплекс із видобування та утилізації біогазу шляхом виробництва електроенергії. Установка зведена за інвестиційні кошти компанії «Лабораторія неруйнівного контролю» (ЛНК). Відповідну угоду з обласним центром інвестор підписав восени 2014 р. Наразі тривають пусконаладжувальні роботи, після завершення яких об'єкт підключать до енергосистеми України. Передбачається, що офіційне відкриття комплексу з дегазації сміттєзвалища в Житомирі відбудеться наприкінці весни.

Згідно з фінансовою складовою проекту, компанія ЛНК перераховуватиме до бюджету обласного центру та місцевого комунального підприємства 10 % від продажу електроенергії за «зеленим» тарифом. У грошовому еквіваленті обсяг надходжень у міський бюджет становитиме близько 115 тис. грн щомісяця та близько 1,4 млн грн у рік. На такий показник у компанії ЛНК планують вийти на кінець 2015 р.

Реалізація проекту дасть змогу Житомиру істотно зменшити викиди

метану, який у 25 разів шкідливіший для навколишнього середовища за CO₂. Покращиться й загальний стан місцевого полігону, на якому незабаром мають намір встановити сміттесортувальну лінію (*Українська енергетика UA-Energy.org* (<http://ua-energy.org/post/51940>). – 2015. – 10.04).

Інформаційно-комунікаційні технології

Стартапери з Дніпропетровська М. Метц і М. Богун розробили пристрій для «розумного будинку», який перетворює житло людей в hi-tech систему. Відвідувачів найбільшої технологічної виставки в Каліфорнії CES-2015 заінтригувала блискуча куля, наполовину вкрита анодированим алюмінієм. Футуристичний «колобок» за назвою Branto приховував у собі Hd-відеокамеру з функціями нічного бачення й сенсорами руху, яка вміє обертатися та стежити за всім навколо.

Начинка пристрою – Wi-Fi, Bluetooth, інфрачервоний порт – дає можливість йому постійно бути онлайн, а його власникові за допомогою смартфона вдень і вночі спостерігати за тим, що відбувається в будинку.

Ідея дніпропетровців заснована на колись фантастичній концепції «інтернету речей», яка стала реальністю завдяки розвитку радіопередачі даних і відповідному звільненню від проводів. Поступово інтернет перетворюється з мережі комп'ютерів у глобальну мережу різноманітних пристроїв, яка міняє як суспільні, так і побутові процеси.

Одним із втілень ідеї «інтернету речей» став «розумний будинок». Доступність мобільного Інтернету, смартфонів, планшетів й інтелектуальних чипів для різних домашніх пристроїв дає змогу автоматизувати багато рутинних речей – вмикання/вимикання світла, роботу опалення й вентиляції, відкривання/закривання замків, регулювання штор і багато чого іншого.

Сама фраза давно вже на слуху – у проекти з реалізації систем «розумного будинку» інвестують такі гіганти, як General Electric, IBM, Google, Apple, Siemens і Ericsson. Аналогічним чином працює й Branto. Техношар вміє контролювати основні системи домашньої техніки – розетки, кондиціонування, світло, аудіосистеми, телевізори, мультимедіа-системи тощо. Усим цим можна керувати в кілька дотиків пальцями зі смартфона, а також з футуристичного Google Glass. Під час відсутності хазяїна розумний «колобок» стежитиме за підозрілими переміщеннями в будинку та у випадку їх виявлення бити на сполох. Своєї мети проект не досяг – до дедлайну 8 березня 2015 р. стартап одержав тільки 122 тис. із 500 тис. дол. запланованих – проект підтримали 374 користувача. Першим 100 «інвесторам» пристрій пропонували за 299 дол. Роздрібна вартість Branto на момент виходу на ринок восени нинішнього року повинна становити близько 500 дол. За умовами Kickstarter, якщо заявлена мета не була досягнута, то кошти повертаються вкладникам, тому Branto нині зайнятий пошуком нових інвесторів (*Дніпроград* (<http://dniprograd.org/ua/news/society/22204>). – 2015. – 5.04).

Освіта та кадрове забезпечення в Україні

Новий Закон України «Про вищу освіту» містить ряд новацій у сфері атестації наукових кадрів. Новим законом упроваджується поняття «разова спецрада» (п. 3 ст. 6). Ідеться про спецраду, яка створюється з вузьких спеціалістів для захисту конкретної дисертації. Ця норма загалом прогресивна – у багатьох європейських країнах дисертації захищають переважно тільки на разових спецрадах, до складу яких вводяться найкомпетентніші фахівці з проблематики конкретних дисертаційних досліджень. Однак у Законі можливість створити разову спецраду записана тільки для атестації доктора філософії (кандидата наук), а для вищого рівня – доктора наук – такої можливості вже немає. Але ж це нонсенс: зазвичай саме доктори наук представляють у спецради проривні (новітні) міждисциплінарні дослідження, виконані на стику різних наук. Саме в таких випадках, мабуть, і доцільно створювати разову спецраду. Створювати разову (читай – унікальну) спецраду для розгляду кандидатської дисертації, у якій представлено вирішення якогось вузького наукового завдання, – це, як мінімум, дивно.

Новий Закон не регламентує, у яких саме випадках і з яких фахівців створюється разова спецрада. Очевидно, відповідь на це питання буде в підзаконному акті. Виходячи з букви закону, будь-яка спецрада (зокрема, і разова, за винятком дослідного університету) має пройти акредитацію. Важливо, щоб процедура акредитації разової спецради була проста, зрозуміла й прозора, інакше в керівників вишів та інститутів не буде бажання створювати такі спецради.

Новий Закон упроваджує значні зміни у сфері підготовки здобувачів ступеня доктора філософії (по-старому – для аспірантів). Сказано, що доктор філософії – це одночасно й науковий ступінь, й освітній рівень. Щоб отримати цей ступінь, здобувачеві слід виконати освітню програму. Тобто відвідувати лекції, семінари, писати реферати й контрольні, проходити практику, складати заліки та іспити. Термін підготовки доктора філософії – чотири роки (раніше для аспірантів стаціонару встановлювався термін три роки). Виш або інститут, які готують докторів філософії, повинні отримати відповідну ліцензію.

Необхідно скасувати норму про те, що захищати дисертацію можуть люди без базової вищої освіти (коли магістр одних наук захищає дисертацію з інших наук).

І в новому Законі, і в чинних нормативно-правових документах не розписано безлічі моментів, які мають суб'єктивну складову. Наприклад, не встановлено термінів розгляду багатьох питань, не сказано про платність чи безплатність тих або інших послуг, а також не описано процедури оскарження прийнятих рішень.

Важливе питання – формування складу комісій із прийому до аспірантури. Тепер членами таких комісій стають працівники однієї установи, а отже, можлива необ'єктивність (наприклад, якщо вступає працівник цієї ж установи або родич ректора). У комісіях мають працювати вчені з різних установ, а також представники громадськості. Вступний іспит в аспірантуру повинен

відбуватися на основі глибокої наукової дискусії.

Можливо, процедуру вступу в аспірантуру слід теж зробити електронною, як і на перший курс університету.

Потрібно жорстко припиняти практику поборів з аспірантів. Деякі наукові й освітні установи за прийом кандидатських іспитів беруть удвічі більшу суму грошей, ніж аспірантська стипендія. Формально, ці гроші надходять у спецфонд установи й можуть бути спрямовані виключно на фінансування її діяльності, однак це не виправданно. Слід підвищити й об'єктивність таких іспитів (якщо їх узагалі буде визнано необхідними).

Витрати аспірантів цим не обмежуються. Публікація статей у переважній більшості «професійних видань», які не мають ваги у світовому науковому просторі, теж платна (від 30 грн за 1 с.). Якщо журнал входить у міжнародну наукометричну базу, ставки різко зростають. Участь у науковій конференції теж платна (до 700 грн). Деякі організатори конференцій пропонують учасникам оплатити оргвнесок, до якого входять кава-брейк, екскурсії, рекламні буклети, хоча старанний аспірант їде на конференцію насамперед як учений, а не як турист. Інколи аспірантів примушують брати участь у всіх конференціях, які проводить виш (і платити оргвнески), хоча реально така «практика» на наукову зрілість аспіранта не впливає.

У результаті, на фінішну пряму нерідко потрапляють не талановиті, а наближені. Деякі колеги гірко відзначають, що приймати наблужених перспективніше, адже в них більше шансів швидше захиститися.

Ще важливе питання, яке поки що навіть не ставилося на порядок денний, – наукове обґрунтування кількості спеціалізованих учених рад (у розрізі різних спеціальностей), а також встановлення якихось кількісних стандартів (нормативів) результативності їхньої роботи. Кількість спецрад, у свою чергу, має кореспондувати з пріоритетами розвитку науки й техніки, а також із затребуваністю відповідних наукових кадрів. Окремі спецради розглядають по 24 дисертації на рік («наукова фабрика»), тоді як інші – одну-дві.

Дуже важливо, щоб у процесі розробки підзаконних нормативних актів було враховано й, по можливості, імплементовано найкращі традиції атестації наукових кадрів, застосовувані в розвинутих країнах. Громадськість і небайдужі експерти постійно вносять міністерству відповідні пропозиції, і дуже важливо, щоб усі здорові ідеї було враховано (*Захарін С. Хто прийде на зміну ВАК-ДАК? // Дзеркало тижня. Україна (<http://gazeta.dt.ua/science/hto-priyde-na-zminu-vak-dak-.html>). – 2015. – 3–10.04).*

* * *

Наличие аттестатов о среднем образовании, выданные в 2015 г. во временно оккупированных частях Луганской и Донецкой областей, а также в Крыму, не позволят выпускникам поступать в вузы на подконтрольной Украине территории. Об этом сообщил руководитель Центра оценивания качества образования И. Ликарчук. По его словам, абитуриенты из оккупированных территорий Украины могут получить документ об образовании в любой украинской школе экстерном. «Когда они

получат справку, что окончили школу экстернатом, они могут зарегистрироваться и участвовать в ВНО», – добавил он (*GlavPost.Com* (<http://www.glavpost.com/post/14apr2015/Politics/25022-abiturienty-s-attestatami-dnr-lnr-i-kryma-ne-smogut-postupit-v-ukrainskie-vuzy.html>). – 2015. – 14.04).

* * *

Министерство молодежи и спорта Украины предлагает восстановить обязательность занятий спортом в высших учебных заведениях. Об этом во время пресс-конференции в Киеве сообщил министр молодежи и спорта И. Жданов. «Сегодня спорт отнесен к факультативным занятиям. Мы ставим задачу перед Минобразования, чтобы занятия спортом в вузах были обязательными. Это не какие-то вещи, связанные со спортивными достижениями, это вещи, связанные со здоровьем нации», – отметил чиновник.

Вместе с тем И. Жданов отметил необходимость возобновления работы спортивных секций в школах и развития нетрадиционных уличных видов спорта – стритворкаута, футбола, брейкданса и т. п. Кроме того, чиновник рассказал, что Минмолодежи готовит национальную стратегию оздоровительной активности на период до 2025 г. (*ОстроВ* (<http://www.ostro.org/general/society/news/467911>). – 2015. – 7.04).

Проблеми інформатизації

Пальчук В.,

канд. наук із соц. комунікацій, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Бібліотека в забезпеченні розвитку електронних інформаційних комунікацій між суб'єктами електронного урядування

Розвиток бібліотечно-інформаційної діяльності завжди узгоджувався з інформаційною політикою сфери державного управління, із перспективними напрямами її оптимізації, з її завданнями й принципами організації, відповідно до яких вносяться корективи чи запроваджуються нові підходи в реалізацію бібліотечної практики. Нова стратегія оптимізації діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування пов'язана з впровадженням політики електронного урядування, із розбудовою його інформаційної інфраструктури. Метою розбудови інформаційної інфраструктури електронного урядування є розвиток електронних інформаційних комунікацій між владними структурами, органами місцевого самоврядування та українським суспільством на основі широкого використання інформаційно-комунікаційних технологій. Впровадження Концепції розвитку електронного урядування в Україні, схваленої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13.12.2010 р. № 2250-р, є одним з основних правових механізмів реформування державного управління, які надають нові можливості встановлення безпосередньої

інформаційної взаємодії влади з громадянами, економічними структурами [9].

Науково-прикладні аспекти розвитку бібліотечно-інформаційної діяльності відповідно до інформаційної політики сфери державного управління на принципах електронного урядування досліджувалися такими зарубіжними та вітчизняними науковцями, як Д. МакМенемі, А. Поултер, О. Архипська, Л. Галаган, Я. Сошинська, Р. Щербан, В. Пальчук та ін.¹. Водночас активізація інформаційного процесу розвитку електронного урядування в Україні та участь бібліотек у ньому потребує додаткових спеціальних досліджень та наукового осмислення, а також узагальнення досвіду сучасної бібліотечної практики в наповненні електронних інформаційних комунікацій оптимальними обсягами інформаційно-інтелектуальних ресурсів з питань електронного урядування, у використанні можливостей інформаційно-комунікаційних технологій для своєчасного встановлення інформаційної взаємодії органів державної влади та місцевого самоврядування всіх рівнів із суспільством.

Постановка такого завдання зумовила формування нового бачення стосовно вдосконалення бібліотечно-інформаційної діяльності в інформаційному процесі оптимізації сфери державного управління та роботи органів місцевого самоврядування на принципах електронного урядування. Насамперед це пов'язано з необхідністю створення такої сукупності структурованих електронних інформаційно-інтелектуальних ресурсів з питань електронного урядування, яка б стала однією з основ інформаційної взаємодії органів державної влади та місцевого самоврядування всіх рівнів із суспільством. При цьому варто зауважити, що у зв'язку із сучасною тенденцією істотного зростання ролі інформаційно-інтелектуальних ресурсів у будь-якій суспільній діяльності, особливо в наповненні електронних інформаційних комунікацій між владними структурами, органами місцевого самоврядування та українським суспільством, доцільно враховувати ряд особливостей.

По-перше, в останніх бібліотекознавчих дослідженнях особлива увага приділяється тим науково-прикладним напрацюванням, результати яких

¹ Архипська О. І. Впровадження Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» за напрямом «Впровадження технологій електронного урядування та розвиток електронної демократії» / Влада – бібліотека – громада: приєднуємося до електронного урядування : практичний посібник для бібліотек з надання послуг електронного урядування. – Режим доступу: http://ogp.gov.ua/sites/default/files/library/Vlada-biblioteka-gromada_posibnik.pdf; Галаган Л. Специфіка інформаційного забезпечення органів державної влади в Україні в контексті впровадження електронного урядування. – Режим доступу: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/298>; МакМенемі Девід, Поултер А. Предоставление электронных услуг: руководство для публичных библиотек и центров обучения: пер. с англ. – Москва : Омега-Л, 2006. – 246 с.; Пальчук В. Шляхи активізації участі сучасних бібліотек в інформаційному супроводі реалізації концепції електронного урядування в Україні // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2014. – Вип. 39. – С. 122–137; Сошинська Я. Доступ громадян до офіційної інформації: роль бібліотек: виступ на науково-практичній конференції «Дні інформаційного суспільства-2012», Національна академія державного управління при Президенті України, 24 квітня 2012 р., Київ, Україна // Влада – бібліотека – громада: приєднуємося до електронного урядування: практ. посіб. для бібліотек з надання послуг електронного урядування. – Режим доступу: http://ogp.gov.ua/sites/default/files/library/Vlada-biblioteka-gromada_posibnik.pdf; Щербан Р. Реалізуємо право на доступ до електронного уряду // Бібл. форум України. – 2011. – № 2. – С. 9–12.

швидко впроваджені в бібліотечну практику і підтвердили свою ефективність у розвитку електронних інформаційних комунікацій між владними структурами, органами місцевого самоврядування та громадянами, бізнесом. В Україні цей процес забезпечується передусім відповідними електронними інформаційно-інтелектуальними ресурсами, які вводяться в систему соціальних інформаційних комунікацій, а також відповідними технологіями обробки інформації, її передачі та зберігання. Така особливість пов'язана з необхідністю швидкого наповнення електронних інформаційних комунікацій оптимальними обсягами інформаційно-інтелектуальних ресурсів з питань електронного урядування для своєчасного встановлення інформаційної взаємодії органів державної влади та місцевого самоврядування всіх рівнів із суспільством. Навіть незначний період без наповнення електронних інформаційних комунікацій оптимальними обсягами таких інформаційно-інтелектуальних ресурсів поступово знижує рівень ефективності та своєчасності у важливих напрямках інформаційної взаємодії органів державної влади та місцевого самоврядування всіх рівнів із громадянами, економічними структурами, оскільки все відчутніше набуває свого вагомого значення у вдосконаленні діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування на принципах електронного урядування впровадження нових підходів, що передбачають перехід від простого інформування громадськості чи владних структур до забезпечення багатосторонніх електронних інформаційних комунікацій: від влади до громадян і від громадян до влади, між владними структурами, між громадянами. Особливість цих підходів полягає в організації багатосторонніх інформаційних потоків в електронних інформаційних комунікаціях між суб'єктами електронного урядування, що забезпечує можливість швидкого взаємовпливу на основі взаємообміну ідеями щодо основних напрямів розвитку різних сфер українського суспільства, інформацією про законотворчі рішення, про діяльність владних структур та органів місцевого самоврядування тощо.

У зв'язку з цим активізація бібліотечно-наукково-прикладних досліджень участі бібліотек в інформаційному процесі розвитку електронного урядування дедалі більшою мірою пов'язана з принципово новими засадами «інституалізації діалогу влади і суспільства» [5], який включає забезпечення багатосторонніх електронних інформаційних комунікацій від влади до громадян і від громадян до влади, між владними структурами, між громадянами. При цьому перспективність впровадження нових підходів неможлива без використання потенціалу інформаційно-комунікаційних технологій у частині оптимізації участі бібліотек в інформаційному процесі підтримки вищезазначених багатосторонніх електронних інформаційних комунікацій. Адже електронне урядування передбачає використання можливостей інформаційно-комунікаційних технологій (Інтернет та інших інформаційних мереж, комп'ютерних технологій, сучасних методів обробки інформації тощо) з метою полегшення інформаційної взаємодії держави, бізнесу й громадян, а також тих структур, які на інформаційно-технологічному рівні підтримують цей процес.

З метою активізації та популяризації своєї участі в процесі налагодження інформаційної взаємодії громадян і органів державної влади та місцевого самоврядування через систему публічних бібліотек видано практичний посібник «Влада – бібліотека – громада» [2]. Видання підготувала Центральна бібліотека ім. М. Л. Кропивницького (Миколаїв) у рамках впровадження Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд», виконання умов меморандуму між Державним агентством з питань електронного урядування України, Національним центром електронного урядування і програмою «Бібліоміст» Ради міжнародних наукових досліджень та обмінів – IREX з реалізації програми «Публічні бібліотеки – мости до електронного урядування». Посібник знайомить з основними засадами розвитку електронного урядування в Україні та світі, практичним досвідом бібліотек країн з різним рівнем упровадження електронного урядування, містить рекомендації та іншу корисну інформацію про організацію доступу до послуг електронного урядування в бібліотеках України. Участь у підготовці збірки брали й міжнародні експерти Естонії, Латвії, США, Росії, Казахстану й Білорусі. Використано матеріали російської, американської та української бібліотечних асоціацій щодо ролі бібліотек у наданні доступу до інформації та отриманні електронних послуг. Проаналізовано діяльність Всеукраїнської мережі пунктів доступу громадян, створеної в рамках Програми сприяння парламенту II за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) [4].

Важливо звернути увагу на те, що результативність бібліотечної практики в інформаційному процесі розвитку електронного урядування досягається тоді, коли бібліотеки активізують свою діяльність за підтримки органів державної влади різних рівнів чи місцевого самоврядування, або в рамках виконання міжнародних програм. Як приклад цьому твердженню слугує напрацювання Централізованої бібліотечної системи для дорослих м. Миколаєва. У рамках виконання міської програми «Електронне урядування та електронна демократія в місті Миколаєві на 2010–2015 роки» відбувається навчання бібліотечних працівників Централізованої бібліотечної системи для дорослих м. Миколаєва у «Школі е-урядування». Фахівці Централізованої бібліотечної системи для дорослих м. Миколаєва оволодівають навичками тренерів-консультантів центрів обслуговування громадян з метою їх навчання інструментам е-урядування, надання їм практичної та методичної допомоги. Центри являють собою комплекс інтернет-послуг для громадян з доступу до офіційної інформації, здійснення інтерактивного спілкування з владою, навчання інформаційній грамотності та підвищення рівня інформаційної культури. Навчання організовано за сприяння Миколаївської міської громадської організації «Фонд розвитку м. Миколаєва» за підтримки Міжнародного фонду «Відродження». Курс навчання в «Школі е-урядування» розроблений на підставі навчальної програми Української бібліотечної асоціації «Бібліотеки та електронне урядування» [1]. Цей досвід був відзначений на міжнародному рівні. Зокрема, Центральна бібліотека ім. М. Л. Кропивницького (м. Миколаїв) стала переможцем премії «Інновації» Міжнародної програми інновацій публічних бібліотек (EIFL-PLIP) за надання електронних послуг і розбудову

електронного урядування. Бібліотека тісно співпрацює з центрами обслуговування громадян, що надало можливість створювати масиви інформації для інформаційної взаємодії з органами місцевого самоврядування. В Україні Ініціатива «Публічні бібліотеки – мости до електронного урядування» реалізується на виконання Плану дій міжнародної Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» у рамках підписаного Меморандуму про співпрацю між Державним агентством з питань електронного урядування України, Національним центром електронного урядування та Програмою «Бібліоміст» Ради міжнародних наукових досліджень й обмінів – IREX за підтримки Міністерства культури України, Української бібліотечної асоціації, громадської організації «Фонд розвитку міста Миколаєва».

У цьому контексті для розвитку вітчизняної бібліотечної практики заслуговує на увагу досвід бібліотек зарубіжних країн. За надання електронних послуг і розбудову електронного урядування переможцями премії «Інновації» Міжнародної програми інновацій публічних бібліотек (EIFL-PLIP) стали: Публічна бібліотека графства Шяуляй (Литва) за реалізацію програми навчання електронному урядуванню і Бібліотека Б. П. Хашдеу, за створення юридичних баз онлайн-даних, які забезпечують вільний доступ громадськості до рішень муніципальної ради м. Кишинів – Публічна правова бібліотека Молдови [11].

По-друге, ефективність інформаційно-інтелектуальних ресурсів з питань електронного урядування значною мірою залежить від рівня впровадження в суспільну практику результатів нормативно-правових урядових рішень, законодавчих ініціатив після громадсько-експертного обговорення, що, у свою чергу, потребує відповідного потенціалу в розбудові інформаційної інфраструктури для підтримки електронних інформаційних комунікацій між суб'єктами електронного урядування, а це є, насамперед, посильним при оптимальному фінансуванні, техніко-технологічному, нормативно-правовому, організаційно-методичному забезпеченні інформаційних центрів, що обслуговують цей процес. У цьому питанні важливо зазначити, що в урядовій Концепції електронного урядування в Україні, схваленій Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13.12.2010 р. № 2250-р, значно звужена роль бібліотечних установ як сучасних інформаційних центрів у пункті визначення для них завдань, що передбачають лише «забезпечення передачі і довгострокового зберігання електронних документів у державних архівах, музеях, бібліотеках, підтримки їх в актуалізованому стані та надання доступу до них» [9]. Такий висновок сформований в умовах сучасного досвіду бібліотечної діяльності в організації, керуванні інформацією і знаннями, забезпеченні дистантного доступу до національних інформаційно-інтелектуальних ресурсів на базі широкого використання можливостей інформаційно-комунікаційних технологій, виробництві різноманітних тематичних інформаційно-аналітичних продуктів, створенні багатоаспектних баз даних, що акумулюють у собі різні галузі знань, розширення нових форм комунікації як у межах українського суспільства, так і поза ним. Відповідно, організація сукупності інформаційних ресурсів, переданих на зберігання, передбачена урядовою Концепцією, технічне й програмне забезпечення їх

збереження, обробки та поширення в суспільстві через локальні і глобальні мережі – далеко не повний, як це показує наявний практичний досвід, перелік можливостей бібліотечних установ у сприянні розвитку електронного урядування. У цьому контексті бібліотечним установам у процесі їх розвитку в напрямі сучасних інформаційних центрів національної інформаційної сфери необхідно активно включатися в процес удосконалення інформаційної інфраструктури електронного урядування, розвитку різноманітних форм електронних інформаційних комунікацій між владою і громадянами, громадськими інститутами.

По-третє, системність проблем, що виникають у процесі підтримки розвитку електронних інформаційних комунікацій між суб'єктами електронного урядування, не дає змогу самостійно інформаційним центрам розв'язувати їх без участі партнерів чи залучення їхнього досвіду, оскільки впровадження принципів електронного урядування зовсім не обмежується взаємозв'язком держави й громадянина. Не меншу роль відіграє налагодження ефективної координації дій владних структур між собою, підвищення швидкості та ефективності інформаційної взаємодії між громадянами на основі використання інформаційно-комунікаційних технологій. Таке твердження пов'язане з основними складовими визначення електронного урядування, яке включає: використання інформаційно-комунікаційних технологій для підвищення якості й доступності державних послуг у поєднанні з організаційними змінами; зміну кваліфікації держслужбовців для поліпшення обслуговування громадян; зміцнення демократичних принципів в управлінні та підвищення ролі суспільства в державних процесах [10].

У зв'язку з цим, сучасна актуальна науково-прикладна проблематика участі бібліотек в інформаційному процесі розвитку електронного урядування, як правило, є досить затратною для інформаційних центрів з невеликими фінансовими можливостями. Ці бібліотечні установи орієнтуються на ті напрями науково-прикладної діяльності, що їм дають змогу власні можливості чи можливості партнерів. В іншому разі науково-прикладні дослідження участі бібліотек в інформаційному процесі розвитку електронного урядування здійснюються в переважній більшості дуже нерівномірно і перебувають на різних стадіях упровадження. Сукупний вітчизняний бібліотечно-інформаційний потенціал в поєднанні з інформаційно-комунікаційними технологіями, методами й умовами, що дають змогу його активізувати й ефективно використовувати в інформаційному процесі розвитку електронного урядування, більшою мірою є нескоординованим, малоефективним. Це зумовлює значні проблеми в наповненні електронних інформаційних комунікацій між суб'єктами електронного урядування, що робить їх інформаційну взаємодію нерівномірною, створює небажані внутрішньосупільні суперечності, підвищує ризики прийняття небажаних (помилкових) рішень на різних рівнях державного управління.

Як уже зазначалося, можливості бібліотек в інформаційному процесі розвитку електронного урядування зростають, коли вони свою діяльність організовують за підтримки партнерів, зокрема, органів державної влади чи

місцевого самоврядування, або в рамках виконання міжнародних програм. Варто назвати досвід роботи бібліотек м. Миколаїв. У цьому місті одні з перших органи місцевого самоврядування прийняли п'ятирічну міську програму «Електронне врядування та електронна демократія в місті Миколаєві на 2010–2015 роки», розроблену за участі провідних експертів, громадських організацій, зокрема Фондом розвитку Миколаєва. На базі 18 бібліотек міста працюють центри обслуговування громадян, що є унікальною для України технологією з надання інформаційних, а згодом й адміністративних послуг. Завдяки роботі цих центрів громадяни отримують доступ до міських електронних баз і можливість інтерактивного спілкування з владою за допомогою віртуальної приймальні «Запитай у влади». Для цього в міській раді створено інтерактивний веб-портал міського голови, ведуться онлайн-трансляції сесій міської ради, розвивається веб-сайт міської ради, впроваджено систему електронного голосування з конференц-зв'язком (її можна використовувати для проведення сесій міськради, громадських слухань тощо). На черзі такі кроки, як відкриття в міськвиконкомі Центру надання адміністративних послуг (електронні черги, приймання громадян за принципом «єдиного вікна», розробка та впровадження технологічних карт із надання адміністративних послуг), а згодом – і впровадження електронного документообігу. Такі кроки здійснено з метою оптимізації прийняття та виконання управлінських рішень, наближенні місцевої влади до громади [7].

Актуальності набуває застосування в бібліотечній практиці інтерактивних технологій, сутність яких полягає в організації постійної активної інформаційної взаємодії між органами державної влади, місцевого самоврядування й громадянами. Електронна енциклопедія «Вікіпедія» подає коротке визначення терміна: «інтерактивність» (від англ. Interaction – «взаємодія») – поняття, яке розкриває характер і ступінь взаємодії між об'єктами. Використовується в галузях: теорія інформації, інформатика та програмування, системи телекомунікацій, соціологія, промисловий дизайн та ін. На сьогодні серед фахівців перерахованих галузей відсутнє конкретне усталене визначення значення цього терміна. Узагальнено його пропонується визначати як «принцип організації системи, при якому мета досягається інформаційним обміном елементів цієї системи. Елементами інтерактивності є всі елементи взаємодіючої системи, за допомогою яких відбувається взаємодія з іншою системою / людиною (користувачем)» [6].

Фактично можна говорити про те, що участь бібліотек в інформаційному процесі впровадження електронного урядування розвинула бібліотечно-інформаційну діяльність у напрямі впровадження нових форм дистантного обслуговування – забезпечення доступу до баз даних офіційної інформації регіонального й державного значення, які містяться за межами бібліотеки, а також нових форм інтерактивної інформаційної взаємодії між громадянами й місцевими органами державної влади та місцевого самоврядування на основі використання можливостей інформаційно-комунікаційних технологій.

У цьому контексті слушно зауважують зарубіжні дослідники. Як зазначають М. Фергюсон, Д. Рейн, співробітники Інституту досліджень

місцевого урядування при Бірмінгемському університеті, електронне урядування – це більше ніж просто технологічно модернізовані або підключені до Інтернет державні служби. Шлях до системи електронного урядування прокладається тільки тоді, коли уряди й громадяни в усьому світі починають експериментувати та вчитися використовувати нові інформаційні й технологічні засоби. Сфера електронного урядування містить у собі нові методи керування, нові шляхи обговорення й прийняття рішень з питань стратегій та інвестування, нові способи здобуття освіти та ознайомлення з громадською думкою, а також нові схеми організації та надання інформації і послуг [12, с. 118]. Їхні слова підтверджують те, що електронне урядування є однією з основних форм реформування державного управління, бо саме вона надає потенціал інформаційної взаємодії уряду з громадянами, відкриває нові можливості для такої взаємодії на основі використання можливостей інформаційно-комунікаційних технологій.

Четвертим суттєвим фактором впливу на електронні інформаційні комунікації між владними структурами, органами місцевого самоврядування та українським суспільством у процесі розвитку електронного урядування є наслідки функціонування соціальних мереж, які значною мірою заповнюються стихійною інформацією. Ця інформація служить для наповнення електронних комунікацій соціальних мереж, стає базою для здійснення інформаційної взаємодії між різними соціальними групами в електронному середовищі, у тому числі для обговорення розв'язання проблем різних сфер держави, урядових рішень, законодавчих ініціатив. Безумовно, до певної міри, це можна розглядати як позитивний фактор здійснення нового ефективного суспільного інтеграційного механізму для інформаційної комунікації. Проте лише до певної міри, оскільки наповнення соціальних мереж стихійною інформацією з різних аспектів електронного урядування може негативно впливати на якість інформаційних комунікацій, їх повноту, тобто залучення якомога більшого кола профільних органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських організацій, бізнесу до інформаційної взаємодії у розв'язанні загальносуспільних проблем чи прийнятті рішень. З одного боку, продукування стихійної інформації, яка може мати відношення до різних питань електронного урядування, у соціальних мережах свідчить про новий якісний електронний інструмент громадянського самовияву у вирішенні питань державного значення. З іншого – така інформація може бути низькоякісною, містити непрофесійні думки, бути невідповідною до нового рівня інформаційної взаємодії громадськості в електронному середовищі при розв'язанні проблем розвитку держави. Більше того, наповнення соціальних мереж неякісною стихійною інформацією, що стосується різних аспектів електронного урядування, зумовлює виникнення в інформаційному просторі інформаційного збурення, яке отримує на основі інформаційно-комунікаційних технологій можливість швидкодії та активного впливу на формування громадської думки щодо законодавчих ініціатив, прийняття урядових рішень тощо. Ці фактори можуть мати негативні наслідки для електронних інформаційних комунікацій між владними структурами, органами місцевого

самоврядування та українським суспільством у процесі розвитку електронного урядування.

У зв'язку з цим твердженням доцільно назвати окремо п'ятий фактор, що негативно позначається на розвитку електронних інформаційних комунікацій у процесі впровадження електронного урядування. Мова йде про негативні інформаційні впливи на електронні інформаційні комунікації. У цьому контексті необхідно зауважити, що надходження в електронні інформаційні комунікації значних обсягів інформації малої надійності й достовірності, що містять суперечливі дані про функціонування різних сфер українського суспільства, законодавчих ініціатив, урядових рішень, загострюють ситуацію з налагодженням інформаційної взаємодії між владними структурами, органами місцевого самоврядування та українським суспільством у процесі розвитку електронного урядування. Ці процеси породжують інтенсивні інформаційні потоки, що відображають на інформаційному рівні їх взаємодію в сучасному електронному середовищі, яке дедалі частіше стає об'єктом соціально-керуючих технологій, тобто просування інтересів окремих груп за допомогою спеціально організованих інформаційних впливів. Як зазначають дослідники в галузі бібліотекознавства, зокрема В. Горовий, відбувається утвердження певних суспільних інтересів за допомогою спеціально організованих інформаційних впливів на соціальні комунікації та інформаційні ресурси держав [3, с. 13]. За таких умов констатується збільшення негативного інформаційного навантаження на електронні інформаційні комунікації між суб'єктами електронного урядування, породжується синдром ентропії (невизначеності) при формуванні уявлення щодо суспільно-економічної, політичної ситуацій у державі, прийнятті державних рішень щодо внутрішніх і зовнішніх векторів розвитку українського суспільства.

Окреслені вище сучасні особливості наповнення електронних інформаційних комунікацій інформаційно-інтелектуальними ресурсами впливають на процеси інформаційної взаємодії між органами державної влади й місцевого самоврядування всіх рівнів та громадськістю, і є факторами, що зумовлюють нерівність при впровадженні електронного урядування, при використанні його переваг у розв'язанні загальносуспільних проблем в українському суспільстві. Залежно від того, наскільки інформаційні структури, у тому числі й бібліотеки, що включилися в інформаційний процес розвитку електронного урядування, враховують у своїй інформаційній діяльності вищезазначені особливості відбувається подолання нерівності в налагодженні інформаційної взаємодії між органами державної влади різних рівнів і громадськістю на регіональному й загальнодержавному рівнях.

У цьому контексті варто зазначити, що на початку 90-х років минулого століття в період розбудови Української державності набув свого розвитку інформаційно-аналітичний напрям бібліотечної діяльності, у межах якого вироблено та розвинуто взаємопов'язану сукупність організаційно-правових, організаційно-технологічних, програмно-технологічних, інформаційно-технологічних, інтелектуальних принципів, що забезпечують необхідну якість ефективного використання інформаційно-інтелектуальних ресурсів, їх

семантичної обробки з метою створення консолідованої інформації для сфери державного управління, виробництва інформаційно-аналітичних продуктів для прийняття державних управлінських рішень. Цей комплекс заходів щодо здійснення інформаційно-аналітичної діяльності в межах бібліотечної практики, розробка науково-методичних засад організації ефективного використання державними управлінськими структурами інформаційно-аналітичних продуктів передбачає також введення їх в електронні інформаційні комунікації сфери державного управління. При цьому варто зазначити, що цей комплекс заходів розглядається як інструмент розвитку системи інформаційних зв'язків шляхом оптимальної структуризації інформаційних масивів баз даних суспільно значущої аналітичної інформації, від якісного рівня введення необхідних і достатніх обсягів якої у сферу діяльності органів державної влади значною мірою залежить інформаційна підтримка суб'єктно-об'єктної системи державного управління, забезпечена взаємозворотними інформаційними обмінами. Забезпечується сприяння процесу реалізації цілей діяльності органів державної влади шляхом обміну інформацією, на основі якого керівництво отримує відомості, необхідні для прийняття ефективних рішень, налагодженню інформаційних зв'язків між владними структурами і українським суспільством. Це сприяє діяльності владних структур, яка вибудовується на основі знання ситуації в кожний момент часу, у розв'язанні актуальних проблем суспільного життя, особливо нинішнього періоду значних суспільних трансформацій, інформатизації суспільного життя. Як показує практика, інформаційно-аналітичні структури бібліотек на основі проведення моніторингу інформаційних потоків щодо стану функціонування політичних, соціально-економічних та інших сфер суспільства вже надають відчутну допомогу владним структурам в їх інформаційно-аналітичному забезпеченні. Серед різноманітних форм такого забезпечення останнім часом стало виробництво найбільш популярних реферативних, інформаційно-аналітичних, інформаційно-оглядових (тематичних) продуктів різного призначення.

У зв'язку з вищезазначеним необхідно зауважити, що нова стратегія оптимізації діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, пов'язана з впровадженням політики електронного урядування, із розбудовою його інформаційної інфраструктури, внесла свої корективи в запровадження нових підходів у реалізацію бібліотечної роботи, які підпорядковані новим цілям, відмінним від цілей бібліотечно-інформаційно-аналітичного забезпечення владних структур. Реалізація завдань і принципів організації електронного урядування відкривають додаткові можливості для здійснення електронних інформаційних комунікацій між громадськістю і органами державної влади, між владними структурами та іншими учасниками процесу прийняття державних рішень на основі широкого використання інформаційно-комунікаційних технологій. У сфері державного управління для створення нових, більш зручних засобів доступу до державної інформації та послуг, активізації участі громадян у прийнятті державних рішень, визначенні вектора розвитку країни тощо дедалі частіше застосовуються сучасні інформаційно-комунікаційні технології. У зв'язку з цим у мережі Інтернет створюється новий

контент, представлений відповідним інформаційним ресурсом та сервісами для обміну інформацією щодо обговорення важливих проектів нормативно-правових актів, інших рішень державного чи місцевого рівнів між учасниками процесу електронного урядування. У цьому процесі логічним виглядає активізація безпосередньої участі сучасних інформаційних центрів, зокрема бібліотечних установ, у сприянні розвитку інформаційної інфраструктури електронного урядування, інформаційній взаємодії влади й суспільства, налагодженню багатосторонніх інформаційних зв'язків від влади до громадян і від громадян до влади, між владними структурами, між громадянами. У бібліотечно-інформаційній діяльності набуває свого становлення окремий напрям, пов'язаний зі сприянням розвитку електронних інформаційних комунікацій між державою, інститутами громадянського суспільства, бізнесом та громадськістю, оптимізацією участі громадян та впливових громадських інституцій у державному та місцевому управлінні розвитком нашої держави шляхом розширення відповідного контенту бібліотек у мережі Інтернет, виробництва відповідних інформаційних продуктів чи надання послуг. Активізація цього напрямку бібліотечно-інформаційної діяльності є необхідною умовою підвищення затребуваності бібліотек у процесі розвитку електронного урядування, узгодження бібліотечної роботи з інформаційною політикою сфери державного управління, із перспективними напрямками її оптимізації.

Таким чином, на даному етапі набули свого розвитку й становлення два вищезазначені напрями бібліотечно-інформаційної діяльності, у якійсь мірі схожі за організаційно-правовими, організаційно-технологічними, програмно-технологічними, інформаційно-технологічними, інтелектуальними принципами, що забезпечують необхідну якість ефективного використання інформаційно-інтелектуальних ресурсів з метою створення консолідованої інформації для сфери державного управління та органів місцевого самоврядування, але у той же час підпорядковані різним цілям і завданням стратегії підвищення ефективності та результативності роботи сфери державного управління. Тому, справедливо мову вести про те, що:

– бібліотечне інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності владних структур передбачає реалізацію комплексу заходів, які розглядаються як інструмент розвитку системи інформаційних зв'язків шляхом оптимальної структуризації інформаційних масивів баз даних суспільно значущої аналітичної інформації, введення необхідних і достатніх її обсягів у сферу діяльності органів державної влади з метою сприяння обміну інформацією, на основі якого керівництво отримує відомості, необхідні для прийняття ефективних рішень, знання ситуації в кожний момент часу;

– участь бібліотек в інформаційному процесі розвитку електронного урядування пов'язана зі сприянням розвитку електронних інформаційних комунікацій між органами державної влади, місцевого самоврядування та інститутами громадянського суспільства, бізнесом і громадськістю, що, у свою чергу, передбачає активізацію участі громадян та впливових громадських інституцій у прийнятті державних рішень, визначенні вектора розвитку країни тощо на основі використання можливостей сучасних інформаційно-

комунікаційних технологій. У цьому контексті для розвитку цього напряму бібліотечно-інформаційної діяльності важливим є вдосконалення всього комплексу технологічних напрацювань розширення відповідного бібліотечного контенту з питань електронного урядування в мережі Інтернет, виробництва відповідних інформаційних продуктів чи надання послуг, створення нових, більш зручних засобів доступу до державної інформації та послуг, що сприяє активізації участі громадян в державному управлінні.

Наразі в розвинутих країнах світу простежується тенденція до розширення спектра послуг, які пропонують уряди в Інтернеті. Це дає можливість удосконалити процес державного управління і одночасно зробити більш прозорим діяльність владних структур, органів місцевого самоврядування, розширити нові форми електронних інформаційних комунікацій з громадянами. У зв'язку з цим, у сучасних вітчизняних дослідженнях акцентується увага на створенні й вдосконаленні, відповідно до урядової Концепції розвитку електронного урядування в Україні, єдиного веб-порталу органів виконавчої влади, як центральної частини електронної інформаційної системи електронного урядування, призначеної для інтеграції інформаційних ресурсів веб-сайтів (веб-сторінок) центральних та місцевих органів виконавчої влади, доступу до інформації та надання електронних державних послуг через мережу Інтернет. Подібний розвиток зазнають й веб-ресурси інших органів державної влади (законодавча, судова, Президент України) та місцевого самоврядування.

У цьому контексті, з урахуванням сучасних тенденцій участі бібліотек в інформаційному процесі розвитку електронного урядування на основі інформаційно-комунікаційних технологій для дослідників у галузі бібліотекознавства виглядає перспективним з метою підтримки процесу вдосконалення організації доступу та орієнтації в масивах офіційної інформації веб-ресурсів владних структур формування інформаційно-інтелектуального базису як своєрідної платформи для навігації по державних інформаційних ресурсах глобальної мережі. Мова йде про створення навігаційно-аналітичної ресурсної бази, що має охоплювати інформацію (знання) про інтегровані інформаційні ресурси інформаційно-комунікаційної веб-мережі органів державної влади, створюваної відповідно до урядової Концепції розвитку електронного урядування. Така навігаційно-аналітична ресурсна база сприяла б орієнтації громадян відповідно до їхніх суспільних потреб у структурі відкритої державної інформації, у наявних електронних державних послугах, що надаються через мережу Інтернет, а також покращенню рівня інформаційної комунікації влади з громадянами [8, с. 128–131].

Це завдання впливає з динамічного розвитку веб-ресурсів органів державної влади та місцевого самоврядування, у яких громадянам необхідно знайти потрібну для них інформацію нормативно-правового характеру, встановити інтерактивну комунікацію в режимі онлайн з конкретним відомством чи посадовою особою, іншими громадянами при обговоренні в інтегрованій веб-мережі органів державної влади питань законотворчого характеру, пріоритетів розвитку різних сфер життєдіяльності українського

суспільства тощо. Основний вектор розвитку інтернет-ресурсів органів державної влади спрямований на вирішення завдання встановлення електронної інформаційної комунікації з громадянами, залучення їх до громадської активності в обговоренні різного роду пріоритетів розвитку усіх сфер українського суспільства. Такий підхід сприяє порозумінню влади з громадськістю, що дає змогу отримати підтримку з боку громадян стосовно впровадження урядових проектів і програм у життєдіяльність українського суспільства, забезпечити прозорість у діях представників владних структур, підконтрольність громадськості у вирішенні суспільних питань, звітування влади про хід виконання бюджету, про основні напрями розподілу коштів та їх використання та ін.

Література

1. Бібліотекарі Миколаєва навчаються е-урядуванню [Електронний ресурс] // Національний центр електронного урядування. – Режим доступу: <http://nc.gov.ua/news/index.php?ID=481>. – Назва з екрана.

2. Влада – бібліотека – громада: приєднуємося до електронного урядування : практичний посібник для бібліотек з надання послуг електронного урядування / Центральна бібліотека ім. М. Л. Кропивницького ЦБС для дорослих м. Миколаєва ; уклад. Гич Г. М., Михайловська Т. О., Некипелова О. М., Цуканова А. Є. – Миколаїв : ФОР Швец В. Д., 2013. – 120 с.

3. *Горовий В.* Особливості продукування наукової інформації у вітчизняному науковому виробництві / В. Горовий // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2014. – Вип. 39. – С. 13.

4. Держінформнауки: Публічні бібліотеки мають стати лідерами у впровадженні електронного урядування [Електронний ресурс] // Урядовий портал. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=246564137&cat_id=244277212. – Назва з екрана.

5. *Дніпренко Н. К.* Зміна парадигми в державному управлінні інформаційною сферою: комунікативний аспект : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / Дніпренко Наталія Костянтинівна ; Дніпропетр. регіон. ін-т держ. упр. нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – Дніпропетровськ, 2005. – 20с.

6. Інтерактивність [Електронний ресурс] // Вікіпедія – вільна енциклопедія. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Інтерактивність>. – Назва з екрана.

7. Миколаїв презентував свої досягнення у сфері електронного урядування [Електронний ресурс] // Національний центр електронного урядування. – Режим доступу: <http://nc.gov.ua/news/index.php?ID=500>. – Назва з екрана.

8. *Пальчук В.* Шляхи активізації участі сучасних бібліотек в інформаційному супроводі реалізації концепції електронного урядування в Україні / В. Пальчук // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2014. – Вип. 39. – С. 122–137.

9. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 груд. 2010 р. № 2250-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2250-2010-%F0>. – Назва з екрана.

10. *Сергіна Т.* Актуальні проблеми реалізації Концепції розвитку електронного урядування в Україні / Т. Сергіна. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/putp/2011-2/doc/2/04.pdf>. – Назва з екрана.

11. Українська бібліотека – переможець міжнародної премії «Інновації» у розбудові відкритого урядування та надання електронних послуг [Електронний ресурс] // Національний центр електронного урядування. – Режим доступу: <http://nc.gov.ua/news/index.php?ID=739>. – Назва з екрана.

12. *Фергюсон М.* Досягнення у сфері електронного урядування / М. Фергюсон, Д. Рейн. – Британська рада, 2003. – С. 118–120.